

SŇATEČNOST OBYVATEL NA STŘEDOČESKÉM PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1839

Barbora Janáková Kuprová

The Nuptiality of Inhabitants of the Škvorec Estate
in the Central Bohemia in 1760–1839

Abstract: The aim of this study is to analyze the development of nuptiality of the Škvorec estate in 1760–1839. The Škvorec estate (16 localities), located in the territory of today's Central Bohemia, near Prague, was an important agricultural area in given period. The analysis of nuptiality is based on complete nominal excerpts from parish registers. The number of marriages and other indicators of the nuptiality are compared with the values for the Czech lands as a whole and in more detail with other selected rural localities. The results mostly correspond with the trends observed in other localities in the Czech lands.

Historická demografie, 2023, 47:1: 29–75

DOI: 10.21104/HD.2023.1.02

Keywords: nuptiality, parish registers, turn of the 18th and 19th century, Škvorec estate

Contact: RNDr. Barbora Janáková Kuprová, Ph.D., Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, Albertov 6, 128 43 Praha 2; kuprovab@natur.cuni.cz

Úvod

Cílem předkládané studie je na základě databáze vytvořené pomocí úplné jmenové excerpcy církevních matrik co nejpodrobněji charakterizovat vývoj sňatečnosti na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století a zároveň se pokusit zasadit tento vývoj do dobového kontextu. Díky detailnímu popisu zkoumané problematiky v určité oblasti tak lze rozšířit poznatky o populačním vývoji v českých zemích, který se v jednotlivých lokalitách mohl více či méně odlišovat od celozemského průměru či od vývoje v jiných lokalitách. Vývoj sňatečnosti na škvoreckém panství je proto průběžně komparován s vývojem ve vybraných lokalitách českých zemí (především farnost Lochenice a Libčany)^[1] a s celkovým vývojem v českých zemích.^[2] Autorka však předpokládá, že by se jednotlivé charakteristiky procesu

[1] Tyto farnosti byly pro komparaci vybrány z důvodu podobnosti prostředí (zemědělská oblast ležící blízko velkého města) a sledovaného období. Věra KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900*, *Historická demografie* 30, 2006, s. 67–143; Alexandra ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*, *Historická demografie* 24, 2010, s. 114–175.

[2] Ludmila FIALOVÁ et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998; Lumír DOKOUPIL

sňatečnosti sledované na panství Škvorec neměly výrazněji odlišovat od těch běžně pozorovaných v jiných lokalitách českých zemí.

Jediným společensky uznávaným způsobem jak založit rodinu bylo v českých zemích (a víceméně i jinde v Evropě) až do konce 19. století manželství. Četnost sňatků a věk při vstupu do manželství jsou přitom ukazatele, které byly, na rozdíl od dnešní doby, velmi úzce spjaty s celkovou úrovní reprodukce. Vzhledem k tomu, že mimomanželský styk znamenal překročení církevních, ale i společensky uznávaných pravidel, rodila se většina dětí sezdaným párům.^[3] Mimomanželská plodnost byla většinou velmi nízká. Možnost ovlivnit počet těhotenství byla ve sledované době velmi omezená, manželská plodnost tak byla naopak poměrně vysoká. Počet dětí, který se ženě narodil, zpravidla závisel právě na věku ženy při sňatku a na délce trvání manželství.

Z hlediska časování utváření rodiny se české země řadily k západoevropskému modelu.^[4] Snoubenci zde tedy vstupovali do manželství spíše ve vyšším věku, zpravidla až poté, co se jim podařilo zajistit dostatečné prostředky pro založení vlastní a relativně samostatné domácnosti. To však znamenalo, že vstup do manželství nebyl zcela univerzální a relativně vysoký podíl sňatkuschopného obyvatelstva zůstával trvale svobodný (5–10 %).^[5]

Výrazný vliv na úroveň sňatečnosti měly všude v Evropě především hospodářské a politické poměry. V českých zemích je na příklad lokálními monografiemi doloženo, že zrušení vrchnostenského konsensu k sňatku v roce 1781 vedlo ke zvýšení počtu sňatků v polovině osmdesátých let^[6] (a to i přesto, že povolení k sňatku bylo běžně vyžadováno až do zrušení poddanství v roce 1848),^[7] nebo

et al., *Přírozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999; Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích v letech 1754–1914*, Praha 1965.

[3] Přesto nebyl podíl dětí narozených mimo manželství nijak zanedbatelný, a v některých obdobích se dokonce vyrovnával hodnotám známým z naší nedávné historie. Na příklad ve druhém a třetím desetiletí 19. století se na panství Škvorec rodilo mimo manželství průměrně 12,5 % všech narozených dětí. Maximálního podílu na Škvorecku přitom bylo dosaženo v roce 1821, kdy se mimo manželství narodila více než jedna pětina dětí (20,3 %). Více o mimomanželsky narozených dětech na panství Škvorec Barbora JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec od poloviny 18. do konce 19. století. Poznatky získané propojením tradičních a pokročilých metod historické demografie a metod historické sociologie*. Dizertační práce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2020.

[4] John HAJNAL, *European Marriage Patterns in Perspective*, in: David V. Glass – David E. C. Eversley (eds.), *Population in History: Essays in Historical Demography*, London 1965, s. 101–143; Peter LASLETT – Richard WALL (eds.), *Household and Family in Past Time*, Cambridge 1972.

[5] Více ke způsobu zakládání rodin v tradiční evropské společnosti Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996, s. 25–35.

[6] Vladimír SRB, *1000 let obyvatelstva českých zemí*, Praha 2004, s. 174.

[7] L. FIALOVÁ et al., *Dějiny obyvatelstva*, s. 165.

že v důsledku dlouhodobých hospodářských obtíží se pravděpodobně především ve dvacátých a třicátých letech 19. století zvýšil průměrný věk při uzavření sňatku.^[8] Nemalý vliv na věk při sňatku a četnost uzavírání manželství měl také náboženský, mravní a hodnotový systém společnosti.

Již v roce 1215 byla zavedena povinnost ohlášek, které byly ústně vyhlášovány farářem v průběhu tří po sobě jdoucích církevních svátků (zpravidla nedělí) ve farnosti/farnostech snoubenců. K ohláškám docházelo především z toho důvodu, aby mohl kdokoliv upozornit na případnou překážku v uzavření manželství. Církevních a feudálních překážek přitom bylo poměrně velké množství.^[9]

Panství Škvorec

Nejstarší zmínky o panství Škvorec pocházejí z druhé poloviny 13. století.^[10] Do počátku 17. století vystřídalo panství několik majitelů. Od roku 1622 až do zrušení patrimoniální správy, tedy po celé sledované období, vlastnil panství Škvorec spolu s okolními panstvími (Kounice, Uhříněves a Kostelec nad Černými lesy) šlechtický rod Lichtenštejnů. Během třicetileté války byla řada místních vesnic vypálena a po válce se panství obnovovalo jen velmi pomalu. Z některých vesnic zbyly pouze hospodářské dvory – Hodov, Hostýn.^[11] Náročnost obnovy panství naznačují i záznamy Berní ruly,^[12] kde je na panství pro rok 1654 uvedeno 93 pustých gruntů a chalup z celkového počtu 154 těchto rustikálních staveb, či Tereziánského katastru. Ten eviduje v roce 1713 na panství pouze 158 gruntů a chalup.^[13]

Panství Škvorec v průběhu dějin střídalo své majitele, ale docházelo také k významným územním změnám. Některá území byla prodávána, jiná kupována či vyměňována. Poslední územní změna na panství však byla zaznamenána k 14. srpnu 1723, kdy byly připojeny vesnice Zlatá, vesnice Třebohostice s pivovarem, ovčínem a mlýny a vesnice Sluštice s tvrzí a poplužním dvorem.^[14]

[8] Tamtéž, s. 162.

[9] Více o církevních překážkách např. Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, především s. 65–66 a o vrchnostenských překážkách např. Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*, Praha 2006.

[10] August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého 15*, Praha 1998, s. 224–225.

[11] Státní oblastní archiv (dále SOA) v Praze, Inventáře velkostatků, inv. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945, s. 2.

[12] Marie HAASOVÁ (ed.), *Berní rula svazek 18. Kraj Kouřimský I*, Praha 1952, s. 161–167, 177.

[13] Národní archiv (dále NA), Tereziánský katastr, inv. č. 1668. Kouřimsko, panství Škvorec, rustikální fassé; NA, Tereziánský katastr, inv. č. 1707. Kouřimsko, panství Plaňany, rustikální fassé.

[14] SOA v Praze, Inventáře velkostatků, s. 2.

OBRÁZEK Č. 1. SOUČASNÁ MAPA BÝVALÉHO PANSTVÍ ŠKVOREC
PICTURE 1. CURRENT MAP OF THE FORMER ESTATE OF ŠKVOREC

Zdroj/Source: <https://mapy.cz/zakladni?x=14.6990058&y=50.0634792&z=13&l=0&source=muni&id=4218> (14. 4. 2023), vlastní úpravy autorky / adjusted by author.

Po celé sledované období let 1760–1839 tak k žádným územním změnám nedocházelo a do práce je po celou dobu zahrnuto všech 16 lokalit náležejících panství. V abecedním pořadí jsou to Břežany,^[15] Dobročovice, Hodov, Horka, Hradešín, Květnice, Limuzy, Přišimasy, Rostoklaty, Skřivany, Sluštice, Škvorec, Třebohostice, Tuklaty, Úvaly a Zlatá. Škvorec a Úvaly měly od konce 15. století status městečka, ponechávaly si však svůj spíše vesnický charakter (kostely zde byly vystavěny až v polovině 18. století).^[16] František Palacký dále označuje Zlatou, Hodov a Hostýn jako místa se starou tvrzí a Hradešín, Sluštice, Tuklaty a Rostoklaty jako farní osady.^[17] Na panství se nacházelo šest dvorů, které byly součástí obcí (Břežany, Hostýn, Květnice, Limuzy, Sluštice a Škvorec) a jeden samostatný dvůr (Hodov).^[18] Pro lepší představu jsou všechny zkoumané lokality zvýrazněny výše na současné mapě (Obrázek č. 1). Ze správního hlediska náleželo

[15] Od roku 1960 je úřední název obce *Břežany II*. V tomto roce totiž zanikl okres Český Brod a Břežany tak byly přiřazeny k okresu Kolín, kde se již jedna lokalita téhož jména nacházela, proto bylo sledované obci přiřazeno pořadové číslo dvě. V předkládaném textu je používáno pouze názvu *Břežany* (bez číselného označení).

[16] Škvorec byl na městečko povýšen roku 1497 a Úvaly v roce 1490. Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 7*, Praha 2008, s. 281–282, 987–989.

[17] František PALACKÝ, *Popis království Českého*, Praha 1848, s. 236.

[18] SOA v Praze, *Inventáře velkostatků*, s. 2.

panství Škvorec po celé sledované období (až do roku 1849) Kouřimskému kraji. Po různých administrativních změnách ve druhé polovině 19. a ve 20. století náležejí studované lokality někdejšího panství Škvorec k území dnešních okresů Praha-východ a Kolín ve Středočeském kraji. Dnes se všechny sledované lokality rozprostírají na rozloze 6 785 hektarů.^[19]

TABULKA Č. 1. POČET DOMŮ A OBYVATEL V JEDNOTLIVÝCH LOKALITÁCH PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1788, 1833, 1843, 1850, 1869 A 1880

TABLE 1. NUMBER OF HOUSES AND INHABITANTS IN INDIVIDUAL LOCALITIES OF THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1788, 1833, 1843, 1850, 1869 AND 1880

Lokalita	Počet domů					Počet obyvatel				
	1788	1833	1843	1869	1880	1833	1843	1850	1869	1880
Břežany	41	101	101	66	70	465	465	461	571	678
Dobročovice ¹	18	25	25	30	28	224	224	411	297	290
Hodov ²	4	3	3	2	2	26	26	–	21	48
Horka ³	10	12	12	18	19	84	84	–	117	105
Hradešín	18	43	43	54	58	288	288	345	352	364
Květnice ⁴	15	21	21	23	25	201	201	–	248	207
Limuzy	24	33	33	25	29	305	305	329	308	330
Přišimasy ⁵	30	37	37	42	45	285	285	656	317	419
Rostoklaty	22	27	27	37	45	226	226	244	282	350
Skřivany ⁶	17	28	28	33	37	166	166	–	215	262
Sluštice ⁷	32	45	45	51	58	382	382	529	395	460
Škvorec	68	107	107	121	127	867	876	914	966	1021
Třebohostice	17	33	33	38	40	203	203	210	253	249
Tuklaty	31	34	34	37	40	297	297	329	351	431
Úvaly ⁸	42	100	100	87	95	459	459	530	797	935
Zlatá	10	17	17	18	18	124	124	–	108	128
Celkem	399	666	666	682	736	4602	4611	4958	5598	6275

Poznámky: V letech 1833, 1843 a 1850 se jedná o civilní domácí obyvatelstvo, v roce 1869 o obyvatelstvo přítomné civilní a v roce 1880 o obyvatelstvo přítomné.

¹ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Květnice.

² V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Úvaly.

³ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Přišimasy.

⁴ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Dobročovice.

⁵ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Horka a Skřivany.

⁶ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Přišimasy.

[19] *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011*, https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015 (13. 4. 2023).

⁷ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Zlatá.

⁸ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Hodov.

⁹ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Sluštice.

Notes: In the years 1833, 1843 and 1850 it is the civilian domestic population, in 1869 it is the civilian present population and in 1880 it is the present population.

¹ In 1850, the data include the number of inhabitants of the village of Květnice.

² In 1850, the data are given within the municipality of Úvaly.

³ In 1850, the data are given within the municipality of Přišimasy.

⁴ In 1850, the data are given within the municipality of Dobročovice.

⁵ In 1850, the data include the number of inhabitants of the villages of Horka and Skřivany.

⁶ In 1850, the data are given within the municipality of Přišimasy.

⁷ In 1850, the data include the number of inhabitants of the village of Zlatá.

⁸ In 1850, the data include the number of inhabitants of the village of Hodov.

⁹ In 1850, the data are given within the municipality of Sluštice.

Zdroje / Sources: J. SCHALLER, *Topographie*; J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen*; F. PALACKÝ, *Popis království*; *Retrospektivní lexikon*; *Historický lexikon*.

Přesný počet obyvatel jednotlivých lokalit v 18. a v první polovině 19. století není jednoduché zjistit. Pro panství Škvorec se totiž nedochovala žádná z konskripcí, které se na území českých zemí konaly víceméně pravidelně od roku 1754. Počet obyvatel a/nebo alespoň počet domů je tak možné najít pouze pro vybrané roky v dobové literatuře.^[20] Po roce 1850 lze pak ke zjištění počtu obyvatel použít *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970* a *Historický lexikon obcí ČR 1869–2011*.^[21] Počty obyvatel a domů v jednotlivých lokalitách zjištěné z výše jmenovaných pramenů jsou uvedeny v Tabulce č. 1. Vzhledem k této skutečnosti jsou závěry prezentované ve studii výsledkem strukturální analýzy. Počty sňatků, případně počty zemřelých, totiž nelze srovnávat s počty obyvatel.

Panství Škvorec bylo významnou středočeskou zemědělskou oblastí. Mimo jiné se zde nacházel i pivovar, chmelnice a několik mlýnů.^[22] Žádná manufaktura, průmyslový podnik ani významné naleziště nerostných surovin se zde nevyskytovaly až do konce první poloviny 19. století.^[23] Na konci 19. století se však jednotlivé lokality panství Škvorec začaly stávat bydlištěm mnohých průmyslových dělníků z okolí a agrární výrobu zde tak provozovala již jen část místního obyvatelstva.^[24]

[20] Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, Prag und Wien 1788, s. 302–323; Johann G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen 12, Kouřimer Kreis*, Prag 1844, s. 202–208; F. PALACKÝ, *Popis království*, s. 236.

[21] *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*, Praha 1978, s. 102, 106, 108, 160, 166 a 168.

[22] SOA v Praze, *Inventáře velkostatků*, s. 2.

[23] K. KUČA, *Města a městečka*, s. 989.

[24] Otakar BROŽ – Václav SOMMER (eds.), *Úvaly jindy a nyní*, Úvaly 1929, s. 80.

Prameny a metody

Předkládaná studie vychází z excerpce farních matrik, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze a jsou volně přístupné v digitalizované formě na webovém portálu ebadatelna.soapraha.cz. Celkem bylo pro tuto studii využito 27 římskokatolických a 1 evangelická kniha oddaných. Tyto knihy zprvu vznikaly na třech římskokatolických farách (Hradešín, Sluštice a Tuklaty). V roce 1784 byla založena nová fara v Úvalech a o rok dříve v souvislosti s tzv. tolerančním patentem^[25] i evangelická fara v Kšelicích. Od osmdesátých let 18. století tedy byly zpracovávány církevní matriky vedeny na čtyřech římskokatolických farách a jedné evangelické faře.

Po většinu sledovaného období byla v matričních knihách používána čeština. Latinské záznamy se vyskytovaly pouze do počátku osmdesátých let 18. století. Němčina se objevila pouze v několika krátkých časových úsecích. S jednotlivými latinskými a německými slovy se však lze v knihách setkávat téměř po celé sledované období, jedná se především o výrazy určující sociální postavení^[26] zapisovaných osob.

Záznamy o sňatcích v letech 1760–1839 byly vypisovány pomocí metody úplné jmenné excerpce. Tato poměrně časově náročná metoda sběru dat vyniká proti jiným metodám několika velkými přednostmi. V první řadě je možné získaná data lépe a detailněji třídit, což umožňuje analyzovat větší množství ukazatelů, než na příklad data pořízená pomocí tzv. agregativní metody. Dále díky tomuto přístupu lze snadněji data kontrolovat, což umožňuje eliminovat zdvojené záznamy, které by v případě zahrnutí do zpracováváné databáze mohly zkreslovat výsledky analýzy. Tato výhoda se ukázala v případě sňatků jako zásadní. Celkem totiž bylo excerpováno 2939 záznamů o uzavření manželství, z toho bylo 264 zápisů (tedy téměř 9 %) vyhodnoceno jako duplicitní.^[27]

[25] Patent byl vydán 13. 10. 1781 a kromě římskokatolické církve povoloval i augšpurské a helvétské vyznání a umožnil těmto církvím vést vlastní matriční knihy. Veřejnoprávní platnost tyto knihy však získaly až vydáním tzv. Provizorního nařízení 30. 1. 1849. Vladimíra HRADECKÁ, *Matriky v průběhu staletí*, <http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/> (13. 4. 2023).

[26] *Sociální postavení* je v rámci textu zvoleno jako souhrnné označení pro „povolání“ osoby uvedené v matričním zápise, např. sedlák, gruntovník, kovář, mlynář, čeledín. V matričních knihách, které mají již hlavičku tabulky, je pro sociální postavení používáno termínu *stav*, případně *stav a charakter neb řemeslo jeho*.

[27] U záznamů o uzavření manželství stojí za velkou částí duplicitních záznamů problematika evangelických matrik. Přestože by se mohlo zdát, že až do tzv. Provizorního nařízení byla excerpce evangelických matrik zbytečná (evangeličtí faráři měli do tohoto nařízení povinnost hlásit všechny události římskokatolickým farářům, kteří měli následně povinnost události zaznamenat do „svých“ matrik), není to pravda. I během první poloviny 19. století byla nalezena celá řada záznamů, které byly zapsány pouze v evangelických matrikách. Blíže o problematice duplicitních záznamů na Škvorecku Barbora KUPROVÁ, *Vývoj obyvatelstva na panství Škvorec*

Podoba matričních záznamů o uzavření manželství se v průběhu sledovaného období vyvíjela, především co se týče množství uváděných informací. Zprvu byly sňatky zaznamenávány ve větné, poměrně stručné podobě. Teprve pozdější rubrikované záznamy byly co do množství informací bohatší.^[28]

Sňatkový věk a rodinný stav snoubenců mohl být analyzován až po roce 1785. Do té doby nebyly tyto charakteristiky uváděny v matričních záznamech pravidelně. Rodinný stav lze sice často odhadnout i v případech, že není explicitně uveden, nicméně není možné doplnit chybějící informace u všech snoubenců. K určení rodinného stavu může být totiž využita informace o dalších osobách uvedených u snoubenců, která je uvozena slovem vyjadřujícím vztah k této osobě – vdova, dcera, syn. Nicméně v případech svobodných ženichů není informace o otci uvedena vždy. Na základě několika rodin, pro které byly podrobněji zpracovány rodinné vazby, se totiž ukázalo, že u starších svobodných ženichů, kteří už měli vlastní sociální postavení, se informace o otci již v matričním zápise neuváděla. U nevěst je sice situace lepší, ale ani u nich nelze rodinný stav určit vždy. Informace o muži, ke kterému byly nevěsty vázány do doby sňatku, je sice (až na opravdu málo výjimek) uvedena v matričním zápise vždy, nicméně v mnoho případech chybí ono pomocné uvozující slovo dcera/vdova. Například v roce 1769 je v kolonce nevěsta uvedeno „*Magdaléna Svobodová po zemřelém Josefu Svobodovi z Třebohostic*“.^[29] Z tohoto záznamu pak nelze rodinný stav určit. Je třeba zmínit, že škvoreckou matriční evidenci lze považovat za spolehlivou. Spolehlivost byla ověřena pomocí vybraných demografických ukazatelů, které historicky nabývají poměrně konstantních hodnot. Tyto ukazatele vycházejí z dat o narozených dětech, které byly excerpovány v rámci autorčiných kvalifikačních prací.^[30] Sekundární index maskulinity, který zpravidla dosahuje hodnot mezi 105–107 narozených chlapců na 100 narozených dívek, dosahoval na panství Škvorec v letech 1730–1869 hodnoty 107 narozených chlapců na 100 narozených dívek. Podíl vícečetných porodů, kde zpravidla připadá jeden porod dvojčat na 85 jednočetných porodů, dosahoval na panství Škvorec v tomto období poměru 1:72.^[31] Častější výskyt dvojčat se v rámci autorčiných studií podařilo vysvětlit především větším výskytem vícečetných porodů v jedné z místních rodin. Poslední

na přelomu 18. a 19. století. Diplomová práce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2013, s. 16–17.

[28] Podrobněji ke struktuře církevních záznamů např. Eduard MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, Historická demografie 6, 1972, s. 40–58. K podobě záznamu o uzavření manželství na panství Škvorec B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 43–44.

[29] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Sluštice, inv. č. 1, matrika narozených, oddaných a zemřelých.

[30] Např. B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 108–111.

[31] Tamtéž, s. 110.

ukazatel použitý ke kontrole spolehlivosti matriční evidence panství Škvorec byl počet narozených dětí připadajících na jeden sňatek. Tento poměr dosahoval před demografickou revolucí zpravidla hodnoty 4–5.^[32] V letech 1760–1839 připadalo na jeden škvorecký sňatek přesně pět narozených dětí.^[33]

Na tomto místě je také vhodné se věnovat problematice sociální analýzy. Sociální původ snoubenců je v předkládané práci zkoumán pro roky 1800–1839. Důvodem omezení studovaného období je skutečnost, že především sociální postavení nevěst v 18. století je možné zjistit pouze výjimečně. Pravidelně je sociální postavení obou snoubenců možné určit právě až po roce 1800.

Ustavení sociálních kategorií, které by byly vhodné pro obecné využití sociální analýzy venkovské populace v 18. a 19. století, není vůbec jednoduché a otázkou je, zda je vůbec možné. Sociální stratifikace a vytvořené sociální skupiny totiž vždy musí alespoň částečně respektovat místní a dobová specifika a také prameny, ze kterých sociální analýza vychází.^[34] Používaný pramen (okolnosti zapisování, názvosloví aj.) a lokalitu zná vždy nejlépe jen sám badatel (a ani ten jistě nemůže tvrdit, že si je všemi okolnostmi zcela jistý). Z toho důvodu se pravděpodobně nikdy badatelé jednoznačně neshodnou na použití sociálních kategorií či minimálně na zařazování určitých osob do sociálních skupin, neboť mají jiné zkušenosti a poznatky. Situaci neulehčuje ani výklad jednotlivých kategorií uváděný v samotných pramenech. I zde může docházet k rozdíům mezi různými lokalitami (tato skutečnost by se dala shrnout větou „není sedlák jako sedlák“) a možná trochu paradoxně i mezi různými prameny pro jednu lokalitu (na příklad mezi matričními a pozemkovými knihami).^[35]

I přesto je samozřejmě žádoucí, aby vždy byla snaha o vytvoření/použití takových sociálních skupin, která umožní alespoň částečnou komparaci výsledků jednotlivých lokalit/období. Autorkou vytvořený sociální žebříček v rámci možností zohledňuje všechny objektivní přístupy.

Pro potřeby sociální analýzy na panství Škvorec byly vytvořeny následující sociální kategorie:

[32] Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978, s. 124.

[33] B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 45.

[34] Kvůli těmto nejasnostem vznikl i projekt známý pod zkratkou HISCO (Marco H. D. van LEEUWEN – Ineke MAAS – Andrew MILES, *HISCO: Historical International Standard Classification of Occupations*, Leuven 2002). Jeho autoři si dobře uvědomují narušení možností srovnávacího výzkumu nejasnostmi, které se týkají profesí. Nicméně také dobře vědí, že profese/povolání je klíčovou proměnnou v mnoha oblastech historického, demografického, sociálního bádání. Autoři tedy pracují na vytvoření takové klasifikace, kterou by bylo možné využít pro komparaci v čase i v mezinárodním prostoru. Více o tomto projektu na <https://iisg.amsterdam/en/data/data-websites/history-of-work> (13. 4. 2023).

[35] Podobně se k situaci vyjadřuje např. i Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*, Český časopis historický 98, 2000, s. 759–760.

vrchnostenský úředník. Do této skupiny byly zařazeny všechny osoby podílející se na chodu vrchnostenské kanceláře – důchodní, kontribuční, písař a další.

dominikální, obecní zaměstnanec. Tuto kategorii tvoří osoby, které jsou také někdy označovány jako tzv. panský personál. Zajišťovaly spojení s vrchností – šafář, dráb, myslivec, nebo zastávaly obecně prospěšné zaměstnání, které s sebou neslo určitou úctu či prestiž – učitel, posel a další. Zároveň byly do této skupiny zařazeny i osoby s vyšší vojenskou hodností, např. kaprál.

sedlák, chalupník. Rozdíl mezi sedláky a chalupníky byl většinou dán rozlohou obhospodařované půdy, která však byla v různých lokalitách různá.^[36] Nicméně minimálně na Škvorecku (není však důvod se domnívat, že to tak nefungovalo i jinde v Čechách) měla velký vliv na rozlišení sedláků a chalupníků i bonita půdy,^[37] která se odrážela i ve stavební dispozici jednotlivých hospodářských stavení.

Ke sloučení osob sedláků a chalupníků do jedné sociální kategorie, které není mnoha autory příliš vítáno, vedly autorku kromě výše zmíněného ještě další dvě skutečnosti. Jednak sama kategorie sedlák bývá v literatuře často používána jako hromadné označení pro osoby, které obstarávají obživu pro sebe a svou rodinu převážně zemědělskou prací na pozemku bez ohledu na jeho rozlohu. Tuto skutečnost potvrzují i matriční záznamy, ve kterých se nikdy neobjevuje spojení sedlák či chalupník v kombinaci s nějakým druhem řemesla, na rozdíl od domkářů, u kterých to bývá téměř pravidlem. Druhou skutečností hovořící pro sloučení kategorií sedlák a chalupník je okolnost, že tato povolání jsou v matričních záznamech panství Škvorec používána velmi volně. Nejlépe je tento fakt možné sledovat v případech sociálního postavení otců narozených dětí (tedy jednoho muže v několika málo po sobě jdoucích letech). V jednom roce je otec uveden jako sedlák, o dva roky později jako chalupník a o rok později při narození dalšího dítěte opět jako sedlák. O pár let později je označován opět jako chalupník. Je přitom samozřejmě možné, že u některých otců opravdu v průběhu let došlo ke koupi a později k prodeji obdělávané půdy, to by však bylo potřeba ověřit pečlivým studiem pozemkových knih. Nicméně vzhledem k četnosti mužů, u kterých se takto často měnilo jejich sociální označení v matričních záznamech, se však spíše zdá, že místní faráři důsledně nedodržovali

[36] Pro panství Škvorec byla velikost půdy, která odlišovala sedláka od chalupníka, stanovena přibližně na 4 kopy záhonů (cca 9,5 ha). Renata KUPROVÁ, *Obráz rustikální zástavby škvoreckého panství na podkladě písemných pramenů 18. století*. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2010, s. 123.

[37] Toto tvrzení může potvrdit na příklad zápis v pozemkové knize, podle kterého majitel usedlosti Škvorec č. p. 45 vlastnil 9 kop záhonů. Dle rozlohy pozemku by tedy měl být majitel řazen jednoznačně mezi sedláky. Nicméně záznam obsahuje poznámku o nižší bonitě půdy a usedlost je tak v prameni z hlediska daňového zatížení označována jako chalupa. R. KUPROVÁ, *Obráz rustikální zástavby*, s. 123.

rozdíly mezi sedláky a chalupníky. Proto by bylo oddělení těchto postavení opravdu náročné.

domkář. Domkáři zpravidla vlastnili pouze dům bez pozemku, případně pouze s malou zahrádkou. Z toho důvodu museli za účelem obstarání obživy pro sebe a svou rodinu pracovat na dominikálních pozemcích, vypomáhat velkým sedlákům jako nádeníci, anebo vykonávat drobné řemeslo. To potvrzuje i fakt, že v matričních záznamech jsou domkáři často uváděni v kombinaci s nějakým řemeslem, na příklad *domkář a krejčí*.

Do této skupiny autorka zařadila i osoby *výminkářů*.^[38] Ti sice zpravidla nevlastnili ani neobývali samostatný domek, neboť většinou žili na svém bývalém hospodářství, a dle gruntovních knih je zřejmé, že výminkáři na rozdíl od domkářů často užívali nějakou výměru polnosti. Nicméně ta se rozlohou většinou přibližovala právě spíše zahrádce domkářů, rozhodně nestačila k pokrytí celého živobytí. Z tohoto pohledu výminkáři již nepatřili mezi sedláky/chalupníky. Ani jejich mocenský vliv pravděpodobně nebyl zdaleka tak velký jako vliv hospodářů. Každodenní chování také bylo výrazně odlišné.

řemeslník. Do této kategorie autorka zařadila i *tovaryše* a *učně*. Opět jde o sloučení, které není úplně jednoznačné. Autorka si uvědomuje, že jde o jisté zjednodušení, a že mezi osobami zařazenými do této skupiny pravděpodobně mohly být i poměrně velké rozdíly. Nicméně autorku k tomuto sloučení vedl především fakt, že ač by se mohlo zdát, že mistři měli mít ve společnosti daleko váženější postavení než tovaryši a učňové, venkovská společnost pravděpodobně mezi jednotlivými stupni dovednosti řemeslníků příliš nerozlišovala. Zdá se, že spíše přikládali větší důležitost/úctu některým řemeslům, než aby věnovali pozornost postavení řemeslníka v cechu. Na tuto skutečnost opět ukazují matriční záznamy, ve kterých opět (podobně jako u sedláků a chalupníků) dochází k velmi volnému využívání pojmů *mistr* a *tovaryš*. Případně není postavení v cechu uváděno vůbec. U řemeslníků lze však, na rozdíl od sedláků a chalupníků, s jistotou tvrdit, že se postavení dané osoby nemohlo z roku na rok měnit tam a zpět.

Na tomto místě je ještě třeba upozornit na úzký vztah mezi skupinou domkářů a řemeslníků. Jak bylo uvedeno výše, v matričních záznamech se často uvádí jako povolání domkář v kombinaci s nějakým řemeslem. V případě matrik oddaných kupodivu (v porovnání s matrikami narozených či zemřelých) není tato kombinace uváděna často, a tak jsou obě skupiny interpretovány zvlášť. Nicméně i tak je nutné mít propojení těchto dvou skupin na paměti.

[38] Záměrně je přitom používáno označení *výminkář* a ne *výměnkář*, jak je možná v literatuře používáno častěji. Autorka se domnívá, že označení *výminkář* lépe odpovídá dané situaci. Odstupující hospodář si totiž na nastupujícím hospodáři *vymíňuje* podmínky, za nichž hospodářství přenechává. K žádné *výměně* reálně nedochází. Na možnost dvojího označování dané problematiky upozorňuje již i Ústav pro jazyk český v roce 1919, *Výměnek či výminek?*, Naše řeč 3, 1919, s. 187–188.

nádeník, podruh. Do této skupiny byli zařazeni i čeledíni a děvečky. Na první pohled se opět může jednat o poměrně výrazně heterogenní skupinu. Čelední služba je totiž chápána jako časově omezená životní fáze, kterou procházely osoby pocházející z různých sociálních vrstev společnosti,^[39] na rozdíl od námezdní práce. Nicméně sociální analýza v předkládané práci je průřezovou analýzou, jde tedy o to určit sociální postavení osoby v jednom konkrétním okamžiku. Z tohoto pohledu byla čeleď stejně jako nádeníci či podruzi najatou pracovní silou, která za svou práci dostávala sjednanou mzdu.

Přesto je třeba připomenout, že tyto sociální pozice se od sebe v mnoha směrech odlišovaly. Čeleď a podruzi se na rozdíl od nádeníků řadili do domácnosti hospodáře. Má se za to, že pro podruhy bylo výrazně jednodušší založit vlastní rodinu, která byla relativně samostatná a soběstačná. Do jaké míry byla podružská rodina samostatnou domácností a do jaké míry byla začleněna do sedláckovy domácnosti, však není dodnes zřejmé.^[40] Na základě škvoreckých matrik (i soupisu duší) se navíc zdá, že není zcela pravdivé, že sňatek nebyl pro čeledíny dosažitelný, nebo jen velmi těžce. Není totiž ojedinělou výjimkou, že se čeledíni vyskytují v pozici ženichů či otců. Otázkou pak je, do jaké míry byla, minimálně tedy na panství Škvorec, čelední služba opravdu pouhou životní fází. Případně jak dalece bylo na Škvorecku udržováno pojmosloví čeledín, podruh.

žebrák. Tuto kategorii tvoří potulní komedianti a další osoby bez majetku.

Ve srovnávaných lokalitách byly sociální kategorie tvořeny velmi podobným způsobem.^[41] V případě farnosti Lochenice dochází k překryvu kategorií *sedlák* a *chalupník* se skupinami na panství Škvorec označovaných jako *sedlák*, *chalupník* a *domkář*. Věra Kalousková rozlišuje mezi sedláky a chalupníky, nicméně mezi chalupníky řadí i domkáře. To pro Škvorecko není přijatelné. Lochenická kategorie *dělník v zemědělství* je shodná se skupinou *nádeník, podruh*. V obou případech jsou do této kategorie zařazeni i čeledíni. Ve farnosti Lochenice se podařilo rozlišit skupiny *řemeslník* a *tovaryš*, na Škvorecku tak těmito dvěma skupinám odpovídá kategorie *řemeslník*. Na panství Škvorec vůbec nevznikla kategorie *dělník mimo zemědělství*, která však i v Lochenicích našla své místo spíše až ve druhé polovině 19. století, kam analýza na Škvorecku v případě snoubenců nezasahuje. Do skupiny *ostatní* zařadila Věra Kalousková inteligenci, šafáře, hostinské, lesníky ad.

[39] John HAJNAL, *Two Kinds of Preindustrial Household Formation System*, Population and Development Review 8, 1982, s. 449–494; Peter LASLETT, *Characteristics of the Western Family Considered Over Time*, Journal of Family History 2, 1977, s. 89–115.

[40] Eduard MAUR, *Dějiny rodiny v české historiografii*, in: Alice Velková – Eduard Maur (eds.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, AUC Phil. et His., Praha 2010, s. 17.

[41] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 88; A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 144–145.

Tyto osoby byly na Škvorecku rozděleny do kategorií *vrchnostenský úředník a domovníkální, obecní zaměstnanec*. Pravdou však je, že ani zde nejde o příliš početně zastoupené skupiny venkovské společnosti. Pro farnost Libčany bylo využito obdobného členění. Mezi významnější rozdíly patří skupina *blíže neurčené*, kam Alexandra Šikulová zařadila i výminkáře. Věra Kalousková se o výminkářích explicitně nezmiňuje vůbec.

Osoby jsou do sociálních skupin zařazeny podle sociálního statusu uvedeného v matričním záznamu. Ženiši jsou zařazeni podle svého „povolání“ nebo podle sociálního postavení otce. Nevěsty mají vlastní „povolání“ uvedeno jen výjimečně, většinou jsou tedy zařazeny do kategorie podle sociálního postavení jejich otce nebo zesnulého manžela. Tento systém řazení kombinuje (především u ženichů) dvě generace. Panství Škvorec bylo až do první poloviny 19. století především zemědělskou lokalitou, a tak by nemělo docházet k výraznějšímu zkreslení sociálního původu snoubenců.

Počet sňatků

Ve sledovaném období let 1760–1839 bylo na Škvorecku uzavřeno celkem 2675 manželství, tedy průměrně 33,4 za rok. I přestože v průběhu let počet sňatků poměrně výrazně kolísal (Obrázek č. 2), lze pozorovat určitý vývojový trend. Do poloviny osmdesátých let 18. století bylo na panství Škvorec uzavřeno v průměru 31 manželství ročně. Lokální maximum bylo zaznamenáno v roce 1773, kdy bylo uzavřeno celkem 50 sňatků. Tento vysoký počet způsobil pravděpodobně hladomor, který v letech 1771 a 1772 zapříčinil úmrtí velkého počtu osob. Na panství Škvorec se přitom jednalo o poslední zvýšení počtu zemřelých osob, které odpovídalo definici tzv. demografické krize.^[42] Vysoký počet úmrtí pravděpodobně způsobil předčasný rozpad velkého množství manželství. To odpovídá skutečnosti, že v roce 1773 se mezi snoubenci častěji vyskytovaly ovdovělé osoby než v předchozích letech. Nicméně v tomto roce se zvýšil i počet sňatků svobodných snoubenců, pravděpodobně těch, kteří svůj sňatek odložili. V roce 1771 bylo totiž uzavřeno pouze 19 manželství.

V letech 1784–1787 je na panství Škvorec zaznamenán výraznější nárůst počtu nově uzavřených manželství (v průměru 39 ročně). Tuto skutečnost lze v polovině 80. let sledovat i v jiných českých lokalitách a v úhrnu českých zemí obecně. Nárůst přitom bývá spojován se zrušením nevolnictví v roce 1781, v rámci něhož bylo

[42] Počet zemřelých v roce 1772 (355 osob) dosáhl více než 3,5násobku průměrného počtu zemřelých osob v letech 1766–1770 (na konci roku 1771 je na panství Škvorec již pozorovatelný nárůst počtu zemřelých v důsledku hladomoru, proto nebyl tento rok zahrnut do srovnávaného předcházejícího období) a více než trojnásobku průměrného počtu zesnulých v letech 1773–1777; B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 152–153.

zrušeno i vyžadování vrchnostenského konsensu ke sňatku.^[43] Škvorecká vrchnost, podobně jako i jiné vrchnosti v českých zemích, ovšem s jistotou vydávala povolení k uzavření manželství i nadále.^[44] Zajímavé je, že devítiletý klouzavý průměr v tomto období naopak klesl. Důvodem je pokles počtu sňatků na minimum zaznamenané ve sledovaném období. V roce 1788 vstoupilo na panství do manželství pouze 16 párů.^[45] Výrazné snížení počtu uzavřených manželství v tomto roce bylo zaznamenáno i v úhrnu českých zemí.^[46] Tento pokles se však prozatím nepodařilo vysvětlit. Ani na panství Škvorec nebylo prokázáno, že by pokles počtu uzavřených manželství v tomto roce souvisel se zvýšením počtu zemřelých. A to i přesto, že na první pohled by k tomu počet úmrtí inklinoval.^[47] Nicméně ve skutečnosti nebyl rozdíl mezi počtem úmrtí sňatkuschopných osob nijak zásadní.

Od počátku devadesátých let 18. století až do konce první dekády 19. století je na panství Škvorec možné sledovat pozvolný nárůst počtu sňatků (Obrázek č. 2). V roce 1806 bylo dosaženo lokálního maxima, kdy manželství uzavřelo 56 párů. Důvodem k takovému počtu sňatků byla pravděpodobně epidemie tyfu, která v tomto roce způsobila nárůst počtu zemřelých.^[48] Lidé ve větší míře než jindy umírali na horečnatá onemocnění, která jsou s tyfem velmi úzce spojena. Palingamních sňatků (sňatků, kdy jeden nebo oba snoubenci byli ovdovělí) však bylo v tomto roce uzavřeno o 5 procentních bodů méně než v předcházejícím a následujícím roce. Většinu párů vstupujících do manželství v roce 1806 tedy tvořili vzájemně svobodní snoubenci (protogamní sňatky). Lze se tak domnívat, že epidemie mnohde uvolnila pozice hospodářů a pro dědice volných usedlostí se tak otevřela nejen cesta k nové sociální pozici, ale i možnost/nutnost uzavřít sňatek.

Ve druhé dekádě 19. století lze pozorovat poslední výraznější dlouhodobý pokles počtu sňatků ve studovaném období (Obrázek č. 2). Tento pokles vedl k lokálnímu minimu počtu uzavřených manželství v letech 1819 a 1820, kdy v každém z těchto let vstoupilo do svazku manželského pouze 17 párů. Není však zcela jisté, co k tomuto poklesu vedlo. Ve dvacátých letech 19. století je pak na panství Škvorec možné sledovat nárůst počtu uzavřených manželství. K výraznějšímu meziročnímu poklesu došlo ještě na počátku třicátých let, kdy v roce 1831

[43] V. SRB, *1000 let obyvatelstva*, s. 174.

[44] L. FIALOVÁ et al., *Dějiny obyvatelstva*, s. 159–161; Alena ŠUBRTOVÁ, *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*, Praha 2006, s. 114, 129. Na panství Škvorec jsou zmínky o povolení k sňatku uváděny v poznámkách zápisu o uzavření manželství i po roce 1781.

[45] V letech 1819 a 1820 se počet sňatků k této hodnotě přiblížil. V obou těchto letech vstoupilo do manželství 17 párů.

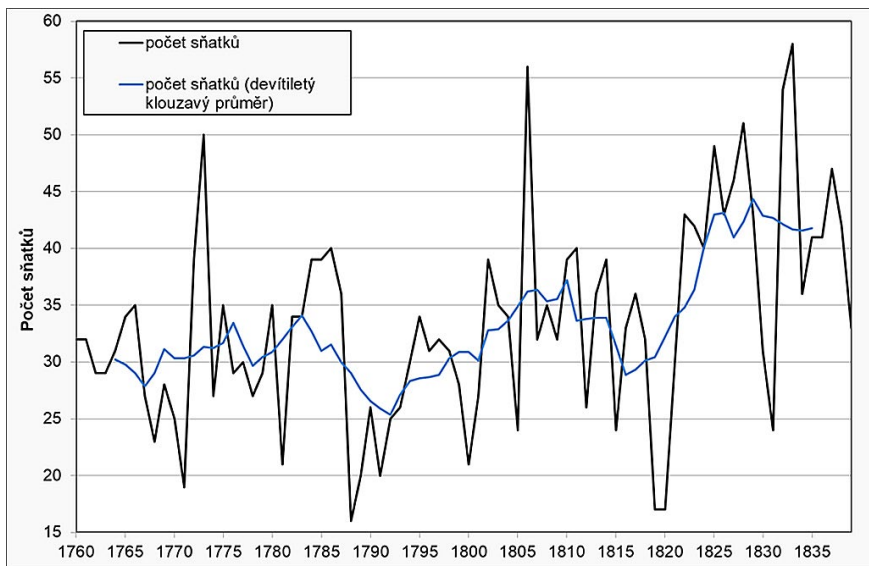
[46] V. SRB, *1000 let obyvatelstva*, s. 256.

[47] V letech 1785–1790 zemřelo na panství Škvorec postupně 98, 98, 79, 115, 81 a 91 osob. B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 243.

[48] V roce 1806 zemřelo na panství Škvorec 231 osob. V předcházejícím roce přitom zesnulo 138 a v následujícím 161 osob. Tamtéž.

do manželství vstoupilo pouze 24 párů. Tuto skutečnost i následující nárůst až na maximum počtu sňatků v roce 1833 způsobila pravděpodobně epidemie cholery. Ta zapříčinila dvě velké vlny zvýšení počtu zemřelých až v roce 1832 – k prvnímu zvýšení došlo na počátku roku, kdy 40 z 59 sňatkuschopných osob zesnulých v prvních čtyřech měsících umřelo na cholera; druhá menší vlna byla zaznamenána na přelomu srpna a září, kdy je cholera uvedena u 17 z 26 dospělých zemřelých osob. Nemoc však pravděpodobně sužovala místní obyvatelstvo již na konci roku 1831, kdy jí sice lidé ještě nepodléhali, ale její výskyt se asi odrazil právě v nízkém počtu sňatků. Na podzim tohoto roku bylo uzavřeno pouze 5 manželství, což je ve srovnání s jinými roky velmi málo. V následujících dvou letech pak došlo ke kompenzaci. V roce 1832 bylo uzavřeno 54 a v roce 1833 dokonce 58 sňatků, tedy nejvíce za celé sledované období.

OBRÁZEK Č. 2. POČET SŇATKŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1839
 PICTURE 2. NUMBER OF MARRIAGES ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1760–1839

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.
 Sources: Parish registers, own calculations.

Jak již bylo zmíněno, sledovaný vývoj počtu sňatků na panství Škvorec odpovídá trendům, které můžeme sledovat i v jiných lokalitách českých zemí.^[49]

[49] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 76; A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 130.

Rodinný stav snoubenců

Na panství Škvorec bylo ve studovaném období let 1785–1839 uzavřeno 1883 sňatků, z nichž necelých 68 % bylo protogamních (Tabulka č. 2). Ve srovnání s jinými českými lokalitami v tomto období jde o poměrně nízký podíl. Uvádí se totiž, že podíl sňatků vzájemně svobodných snoubenců v českých zemích činil v 19. století přibližně 80 % z úhrnu všech uzavřených manželství.^[50]

Podrobnější komparace s lokálními studii českých zemí potvrzuje, že distribuce sňatků podle rodinného stavu na panství Škvorec byla odlišná od rozložení známého v jiných oblastech. Na příklad ve farnosti Libčany v letech 1785–1819 přesahoval podíl protogamních sňatků 70 %, ve farnosti Lochenice v letech 1784–1819 dosahoval téměř 80 % a ve farnosti Zdechovice v letech 1790–1809 činil tento podíl téměř 67 %.^[51] Na přelomu 18. a 19. století na panství Škvorec přitom nedosahoval podíl vzájemně svobodných snoubenců ani 63 %. Podobné hodnoty jako na Škvorecku byly zaznamenány v Budyni nad Ohří, kde ve druhé polovině 18. století dosahoval podíl vzájemně svobodných snoubenců 62,5 %.^[52]

V 19. století pak až na výjimky lokální studie potvrzují, že podíl palingamních sňatků činil přibližně 20 % ze všech uzavřených manželství. Ve farnosti Libčany po roce 1820 a ve farnosti Zdechovice po roce 1810 dosahoval podíl protogamních sňatků kolem 80 %.^[53] Ve městě Jeseník činil v letech 1791–1910 podíl vzájemně svobodných snoubenců 78,4 % (podrobnější členění není ve studii uvedeno).^[54] Ve farnosti Rožmberk nad Vltavou dosahoval podíl protogamních sňatků více než 80 % po celé 19. století.^[55] V Žitenicích byl sice v letech 1800–1824 zaznamenán nižší podíl sňatků vzájemně svobodných snoubenců (70,4 %), nicméně i zde v následujícím období podíl narostl až na hodnoty kolem 80 %.^[56] Dokonce i ve městě Ústí nad Labem nejsou v 19. století zaznamenány

[50] Ludmila FIALOVÁ, *Sňatečnost obyvatelstva v Českých zemích v 19. století*, Studie k sociálním dějinám 19. století 7/1, 1997, s. 49.

[51] A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 131; V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 85; Šárka JIRÁSKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice v letech 1790–1899*, Historická demografie 36, 2012, s. 81.

[52] Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850: Historickodemografická studie*, Ústecký sborník historický 1985, s. 177.

[53] A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 131; Š. JIRÁSKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice*, s. 81.

[54] Radek LIPOVSKI – Petr ZATLOUKAL, *Vývoj sňatečnosti na Jesenícku se zvláštním zřetelem k městu Jeseník v 19. století*, Historická demografie 44, 2020, s. 70.

[55] Marika POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, Historická demografie 30, 2006, s. 199.

[56] Markéta VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenic v 19. století*, Historická demografie 30, 2006, s. 156.

nižší podíly protogamních sňatků než 75 %.^[57] I v Budyni nad Ohří podíl narostl v první polovině 19. století na více než 73 %.^[58] Na panství Škvorec však zůstal podíl protogamních sňatků i nadále nízký, s výjimkou dvacátých let 19. století, nedosahoval ani 70 %.

V letech 1820–1829 byl na panství Škvorec zaznamenán vyšší podíl protogamních sňatků, než bylo obvyklé v letech předcházejících i nadcházejících – 77,2 % (Tabulka č. 2). Souvislost lze hledat ve vývoji počtu zemřelých osob. V letech 1815–1825 zemřelo na panství poměrně malé množství osob,^[59] což pravděpodobně ovlivnilo i strukturu obyvatelstva podle rodinného stavu, tedy nižší podíl ovdovělých osob. Naopak ve třicátých letech 19. století zasáhla panství Škvorec (stejně jako jiné lokality českých zemí) epidemie cholery.^[60] Podíl i počet ovdovělých osob tak pravděpodobně opět narostl, a tak klesl i podíl protogamních sňatků. Tyto skutečnosti však zůstávají pouze ve formě hypotézy a nelze je spolehlivě ověřit, neboť ve škvoreckých matrikách zemřelých se začal rodinný stav zesnulého uvádět až od čtyřicátých let 19. století.

Palingamních sňatků bylo tedy na Škvorecku uzavíráno větší množství, než bylo v českých zemích obvyklé. Nicméně tak, jak bylo běžné i v jiných lokalitách, mezi snoubenci na Škvorecku se častěji vyskytovali vdovci než vdovy. Téměř u čtvrtiny uzavřených sňatků stál v pozici snoubence ovdovělý muž. V 16,7 % případů pojal za manželku svobodnou nevěstu a v dalších 7,8 % případů nevěstu ovdovělou (Tabulka č. 2). Vdovy se sice mezi nevěstami vyskytovaly méně často než vdovci, ale na panství Škvorec častěji než jinde v českých zemích. Ovdovělá žena vstupovala na Škvorecku do manželství se svobodným ženichem v 7,9 % případů a s ovdovělým v 7,8 % případů. Celkem tedy byla v pozici nevěsty téměř v 16 % uzavíraných manželství.

Ze získaných dat není bohužel možné sledovat, zda měla změna dědického práva z počátku 80. let 18. století vliv na podíl vdov mezi nevěstami. Často je totiž tato změna spojována s poklesem podílu sňatků vdov. Jako důvod se uvádí, že klesla jejich atraktivita na sňatkovém trhu v důsledku toho, že přišly o možnost svým potenciálním novomanželům nabídnout prozatímní hospodaření tak jako doposud.

[57] Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*, Historická demografie 24, 2000, s. 125.

[58] L. DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně*, s. 177.

[59] B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec*, s. 244.

[60] Tamtéž, s. 153–154.

TABULKA Č. 2. SNOUBENCI PODLE RODINNÉHO STAVU NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839

TABLE 2. SPOUSES ACCORDING TO MARITAL STATUS ON THE ESATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839

Období	Svobodný–svobodná		Vdovec–svobodná		Svobodný–vdova		Vdovec–vdova		Celkem počet
	počet	%	počet	%	Počet	%	počet	%	
1785–1789	93	63,7	33	22,6	11	7,5	9	6,2	146
1790–1799	170	61,6	41	14,9	29	10,5	36	13,0	276
1800–1809	208	62,3	67	20,1	31	9,3	28	8,4	334
1810–1819	213	67,0	61	19,2	24	7,5	20	6,3	318
1820–1829	312	77,2	45	11,1	25	6,2	22	5,4	404
1830–1839	277	68,4	68	16,8	29	7,2	31	7,7	405
Celkem	1273	67,6	315	16,7	149	7,9	146	7,8	1883

Poznámky: Rodinný stav nebyl u jednoho nebo obou snoubenců uveden v letech 1785–1789 u 5 sňatků, v letech 1790–1799 u 7 sňatků, v letech 1800–1809 u 1 sňatku, v letech 1810–1819 u 4 sňatků a v letech 1830–1839 u 2 sňatků. Celkem tedy v tabulce není zahrnuto 19 sňatků. Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: Marital status was not given for one or both spouses in the years 1785–1789 for 5 marriages, in the years 1790–1799 for 7 marriages, in the years 1800–1809 for 1 marriage, in the years 1810–1819 for 4 marriages, and in the years 1830–1839 for 2 marriages. A total of 19 marriages are therefore not included in the table.

Sources: Parish registers, own calculations.

Pokles podílu ovdovělých nevěst na panství Škvorec je možné pozorovat v letech 1810–1829 (Tabulka č. 2). Tuto skutečnost lze dávat do souvislosti s vydáním občanského zákoníku v roce 1811. V rámci tohoto zákoníku vešla v platnost praxe vdovského platu, na který získala žena právo po smrti svého manžela. Toto právo však zanikalo v okamžiku uzavření nového manželství.^[61] Pro ovdovělou ženu tak nemusel být nový sňatek dostatečně výhodný. Dříve bylo ovdovění ženy chápáno jako ekonomický a sociální propad a nový sňatek byl pro vdovu chápán ve své podstatě jako záchrana.^[62] Otázkou je, zda se situace po zavedení vdovského platu nezměnila. Nemohla ovdovělá žena, která byla dobře finančně zajištěná, o jejíž děti bylo již postaráno jinde než v rodné domácnosti, nebo alespoň byly tak staré, aby mohly samy pomoci s chodem hospodářství po otci, a především, která se poprvé v životě stala zcela nezávislou na mužské

[61] Ilona SCHELLEOVÁ – Karel SCHELLE, *Civilní kodexy 1811–1950–1964*, Brno 1993. Obecný zákoník občanský 1811, Hlava 28.6, § 1242–1244.

[62] Problematice vdovství v tradiční venkovské společnosti před i po vydání občanského zákoníku se podrobně věnuje Markéta SKOŘEPOVÁ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, *Historická demografie* 35, 2011, s. 1–31.

autoritě, být spokojená s nastalou situací a po novém sňatku a nové autoritě netoužit?^[63] Takovému představě by odpovídal právě pozorovaný pokles podílu ovdovělých nevěst na panství Škvorec. Je to však pouze úvaha, co skutečně stálo za tímto poklesem se lze pouze dohadovat.

Potvrzení určité specifičnosti škvorecké populace v ohledu rodinného stavu snoubenců potvrzuje i podrobnější komparace s farnostmi Lochenice a Libčany. Rozdíl v poměru podílu protogamních a palingamních sňatků byl zmíněn výše. Kromě toho se zdá, že na panství Škvorec se buď ženy častěji stávaly vdovami, anebo měly významně vyšší šanci vstoupit do nového manželství. Ve farnosti Lochenice se vdova v pozici nevěsty uvádí v necelých 6 % případech, ve farnosti Libčany v necelých 9 %. To je ve srovnání s 16 % na panství Škvorec opravdu výrazně méně. S tím souvisí i fakt, že na panství Škvorec vdovec pojímal za manželku vdovu častěji než jinde (oboustranně ovdovělí snoubenci vstupovali do manželství ve 2 % případech ve farnosti Lochenice, ve 4 % případech v Libčanech a v 8 % případech na panství Škvorec). Většinou se předpokládá, že vdovec vybíral novou partnerku především podle věku. Nižší věk ženy byl spojen s větší fyzickou silou potřebnou pro práci v domácnosti i na statku, s vyšší pravděpodobností narození dalších potomků a také s nižšími závazky vůči dětem z jejího předešlého manželství. Pokud tento předpoklad platil i na panství Škvorec, pak by zde ženy musely ovdovět v nižším věku než ve srovnávaných lokalitách. To však data o věku vdov vstupujících do manželství popírají. V letech 1785–1839 na panství Škvorec vstupovaly ovdovělé ženy do nového manželství ve vyšším věku než ženy ve farnosti Lochenice a v podobném věku jako ve farnosti Libčany. Průměrně bylo takovým nevěstám 34,9 let v Lochenicích, 35,8 let v Libčanech a 35,7 let na Škvorecku.^[64] Z výše uvedeného je patrné, že vdovci, minimálně na panství Škvorec, pravděpodobně vybírali své nové budoucí manželky i podle jiných než výše jmenovaných kritérií.

[63] O nezávislosti ovdovělých žen na mužské autoritě psali např. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (eds.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 26; Možnost volby při rozhodování o vstupu do nového manželství u bohatých vdov zmiňují i Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2008, s. 151. Ovdovění jako příležitost k emancipaci a osamostatnění se popisuje i Alice VELKOVÁ, *Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Milan Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, např. s. 325–327.

[64] Srovnání Tabulka č. 2, tabulka č. 4 ve studii o farnosti Lochenice (V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 80) a tabulka 5 ve studii o farnosti Libčany (A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 135).

Věk při sňatku

V matričních záznamech nemusel být uvedený věk při sňatku přesný zhruba až do poloviny 19. století, kdy teprve bylo nařízeno předkládat při sňatku křestní list.^[65] Přesnost uváděného věku ve farnostech panství Škvorec byla ověřena u snoubenců, kteří vstoupili do manželství v letech 1785–1819, a u kterých se podařilo pomocí rekonstrukce rodin nalézt jejich datum narození (122 nevěst a 79 ženichů). U těchto snoubenců byl porovnán věk uvedený v matrice oddaných a přesný věk spočtený na základě data narození a data sňatku. Analýza prokázala, že rozdíl mezi těmito dvěma věky byl nejvýše dva roky. Větší rozdíly se téměř nevyskytovaly.^[66] Při analýze věkové skladby snoubenců v letech 1785–1839 bylo použito kombinace přesného věku snoubenců (pokud se ho podařilo určit) a věku uvedeného v matričních záznamech. Vzhledem k tomu, že prezentovány jsou především průměrné věky, nemělo by docházet k vážnějším zkresením.

Na panství Škvorec byla jako nejmladší nevěsta zaznamenána teprve 13letá Rozárie Mikolášková (dcera souseda), která byla v roce 1800 provdána za 22letého Matěje Eliáše (syna souseda). V matrice oddaných je však v zápise o tomto sňatku u nevěsty uveden věk 16 let.^[67] Otázkou je, zda oddávající farář o skutečném věku nevěsty věděl a neuvedl ho z toho důvodu, že občanský zákoník povoloval uzavřít sňatek až od 14 let,^[68] nebo zda ho neznal. Druhá možnost se však nejeví jako pravděpodobná, neboť Rozárie byla dcerou místního škvoreckého souseda. Každopádně tehdejší kanonické právo umožňovalo ženám uzavřít sňatek již od 12 let,^[69] takže z hlediska církve farář nepochybil. Nejmladším ženichům na panství Škvorec bylo 17 let. František Zeman si v roce 1790 vzal 36letou vdovu Kateřinu Šťastnou (sociální původ není znám ani u jednoho ze snoubenců). Josef Votýpka (chalupník) se v roce 1817 oženil s 18letou Marií Špejsrovou (dcerou šafáře).^[70]

Naopak jako nejstarší nevěsta vstupující do prvního manželství byla zaznamenána 51letá Kateřina Novotná (dcera nájemníka), která si v roce 1835 vzala

[65] Ludmila FIALOVÁ, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (eds.), *Žena v dějinách Prahy*, Praha 1996, s. 167.

[66] Blíže srov. B. KUPROVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 34.

[67] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Hradešín, matrika narozených, oddaných a zemřelých, inv. č. 10.

[68] J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 190.

[69] Minimální věková hranice pro vstup do manželství (12 let pro ženy a 14 let pro muže), která byla přejata ze starověkého kanonického práva, byla zvýšena až v roce 1917 přijetím Codexu Iuris Canonici. Jaromír KINCL – Valentin URFUS – Michal SKŘEJPEK, *Římské právo*, Praha 1995, s. 136.

[70] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Tuklaty, matrika oddaných, inv. č. 9.

44letého vdovce Josefa Šemberu (ševcovský mistr).^[71] Nejstarší svobodný ženich byl ještě o tři roky starší. František Nekolný (propuštěný voják a tovaryš krejčovský) se ve svých 54 letech oženil s 40letou vdovou Annou Černohorskou (vdova po domkáři).^[72] Celkově nejstarším ženichem byl však 86letý vdovec Jakub Labský (obyvatel), který si v roce 1801 vzal za manželku 50letou vdovu Alžbětu Kučerovou (vdova po podruhovi).^[73] Jako nejstarší nevěsta pak byla zaznamenána 59letá Anna Mazačová (vdova po gruntovníkovi), která v roce 1834 uzavřela manželství s 60letým vdovcem Josefem Šimůnkem (výminkář).^[74]

Ve sledovaném období let 1785–1839 byl průměrný věk u ženichů 31,5 let a u nevěst 25,3 let (Tabulka č. 3). První manželství přitom uzavírali muži průměrně ve věku téměř 27 let a ženy ve věku 23,5 let. Od počátku sledovaného období až do dvacátých let 19. století vzrostl průměrný věk svobodných ženichů o více než jeden rok. Následně však ve třicátých letech o více než půl roku klesl. U nevěst, které vstupovaly do svého prvního manželství, průměrný věk při sňatku narůstal víceméně po celé sledované období. Ve třicátých letech 19. století byl tak jejich průměrný věk o více než dva roky vyšší než ve druhé polovině osmdesátých let 18. století. Na přelomu druhého a třetího desetiletí 19. století přitom došlo k nárůstu průměrného věku svobodných nevěst o více než jeden rok.

Z hlediska srovnání patřili svobodní škvorečtí snoubenci v českých zemích na konci 18. století spíše mezi ty mladší (průměrně 26,4 u mužů a 22,3 u žen). V úhrnu se totiž průměrný věk svobodných ženichů v 18. století pohyboval mezi 24 a 30 lety a průměrný věk svobodných nevěst mezi 20 a 25 lety.^[75] Na počátku 19. století pak v jiných českých lokalitách dosahoval průměrný věk u ženichů, kteří uzavírali své první manželství, 26–28 let a u nevěst 23–24 let.^[76] Průměrný

[71] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Sluštice, matrika narozených, oddaných a zemřelých, inv. č. 6.

[72] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Tuklaty, matrika narozených, oddaných a zemřelých, inv. č. 7.

[73] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Hradešín, matrika narozených, oddaných a zemřelých, inv. č. 10.

[74] SOA v Praze, *Sbírka matrik*, římskokatolický farní úřad Tuklaty, matrika narozených, oddaných a zemřelých, inv. č. 6.

[75] L. FIALOVÁ et al., *Dějiny obyvatelstva*, s. 159.

[76] Shrnutí podává Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, *Historická demografie* 12, 1987, s. 208. Tyto výsledky víceméně potvrzují i další studie z nedávné doby např. svobodní muži ve farnosti Stařeč uzavírali v letech 1785–1824 manželství nejčastěji ve věku 20–24 let, v letech 1825–1849 pak ve věku 25–29 let. Svobodné dívky zde vstupovaly v letech 1784–1849 do manželství ve věku 20–24 let (Vendula KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století*, *Historická demografie* 35, 2011, s. 59). Ve farnosti Zdechovice vstupovali muži do prvního manželství v letech 1790–1839 v průměru ve věku 26,4 let a svobodné ženy ve věku 23,1 let (š. JIRÁSKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice*, s. 77). V Jeseníku uzavírali svobodní muži v letech 1791–1800, stejně jako v letech 1831–1840, nejčastěji ve věku

věk svobodných škvoreckých snoubenců tak výrazněji nevybočoval mezi jinými svobodnými snoubenci (27,2 let u mužů a 24 let u žen).

V porovnání s vybranými českými lokalitami, s kterými je prováděno podrobnější srovnání,^[77] byli svobodní muži vstupující do manželství ve sledované době téměř stejně staří (26,7 let v Lochenicích a 26,5 let v Libčanech). U svobodných nevěst ve farnosti Libčany byl průměrný sňatkový věk stejný jako na panství Škvorec (23,5 let). Ve farnosti Lochenice byly tyto nevěsty přibližně o půl roku starší (24,1 let). Při podrobnějším pohledu se však ukazuje, že ve dvacátých a třicátých letech 19. století byli svobodní snoubenci z Lochenic v průměru o 2 roky starší než snoubenci ze Škvorecka či Libčan. Nárůst průměrného sňatkového věku lochenických snoubenců byl také v průběhu sledovaného období mnohem výraznější (o 3,3 roky u mužů a 4 roky u žen) než na panství Škvorec (0,5 roku u mužů a 2,3 roku u žen) a ve farnosti Libčany (1,1 roku u mužů a 2,7 roku u žen).

Průměrný věk snoubenců vstupujících na panství Škvorec v letech 1785–1839 do druhých a dalších sňatků činil u mužů 45,3 let a u žen 35,7 let (Tabulka č. 3). Poměrně výrazné kolísání průměrného věku snoubenců v jednotlivých desetiletích sledovaného období pravděpodobně způsobil relativně nízký počet sňatků vstupujících do výpočtu. I přesto však vývoj průměrného věku ovdovělých snoubenců v první polovině 19. století odpovídá vývoji počtu zemřelých v této době. Spolu s vysokým počtem zemřelých osob (sňatkuschnopného obyvatelstva) klesal sňatkový věk snoubenců a naopak.

Na rozdíl od svobodných snoubenců byli ovdovělí snoubenci v Lochenicích o jeden až dva roky mladší (43,8 let u mužů a 34,9 let u žen)^[78] než na panství Škvorec. V Libčanech^[79] byli v průměru o 1,5 roku mladší ovdovělí ženichové, ovdovělé nevěsty zde byly v průměru stejně staré jako na Škvorecku.^[80]

25–29 let. Ženám vstupujícím do prvního manželství zde v těchto letech bylo nejčastěji 20–24 let. U obou pohlaví je v mladším období znát mírný posun do vyššího věku při vstupu do prvního manželství (R. LIPOVSKI – P. ZATLOUKAL, *Vývoj sňatečnosti na Jesenicku*, s. 74). O něco starší byli svobodní snoubenci ve farnosti Rožmberk a v Žitenicích. Ve farnosti Rožmberk vstupovaly dívky v letech 1800–1849 do manželství průměrně ve věku 27,4 let a mládenci ve věku 29,6 let (M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk*, s. 201–202). V Žitenicích pak svobodní muži vstupovali v letech 1800–1849 do manželství v průměru ve 28 letech a svobodné ženy ve věku 26,6 let. (M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenic*, s. 158).

[77] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 79–84; A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 133–142.

[78] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 79–84.

[79] A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 133–142.

[80] I v dalších lokalitách českých zemí byli ovdovělí ženichové mladší než ti z panství Škvorec. Například ve farnosti Zdechovice vstupovali muži znovu do manželství v letech 1790–1839 průměrně ve věku 43,2, ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v letech 1800–1849 průměrně ve věku 43,6 a ve stejném období v Žitenicích ve věku 44,6 let. Mezi ovdovělými nevěstami byly větší rozdíly. Ve farnosti Zdechovice byly tyto nevěsty mladší než na Škvorecku – 34,2 let. Naopak

TABULKA Č. 3. POČET SNOUBENCŮ A JEJICH PRŮMĚRNÝ VĚK PŘI SŇATKU NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839

TABLE 3. THE NUMBER OF SPOUSES AND THEIR AVERAGE AGE AT THE TIME OF MARRIAGE ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839

Období	Celkem		První sňatek		Další sňatek	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Počet snoubenců ¹						
1785–1789	149	149	105	127	43	20
1790–1799	277	278	194	210	80	61
1800–1809	333	333	238	274	95	59
1810–1819	320	320	238	274	81	44
1820–1829	404	403	337	356	67	47
1830–1839	407	407	306	346	99	61
Celkem	1890	1890	1418	1587	465	292
Průměrný věk snoubenců ²						
1785–1789	31,4	24,3	26,4	22,5	43,6	36,5
1790–1799	31,8	24,9	26,3	22,1	45,3	34,7
1800–1809	32,4	25,4	27,0	23,3	45,9	35,2
1810–1819	31,4	24,7	27,2	23,4	44,0	32,6
1820–1829	30,7	26,1	27,5	24,6	47,0	38,0
1830–1839	31,5	26,7	26,9	24,8	45,7	37,3
Celkem	31,5	25,3	26,9	23,5	45,3	35,7

Poznámky: ¹ Rodinný stav při sňatku není uveden v letech 1785–1789 u jednoho ženicha a dvou nevěst, v letech 1790–1799 u tří ženichů a sedmi nevěst, v letech 1810–1819 u jednoho ženicha a dvou nevěst a v letech 1830–1839 u dvou ženichů. Tito snoubenci vstupují do výpočtu průměrného věku při sňatku bez ohledu na rodinný stav, ale ne do výpočtu průměrného věku podle rodinného stavu. Z toho důvodu neodpovídá suma prvních a dalších sňatků celkovému počtu sňatků.

² Věk při sňatku není uveden u jednoho svobodného ženicha v letech 1785–1789, u šesti svobodných ženichů, třech svobodných nevěst a dvou ovdovělých nevěst v letech 1790–1799, u dvou svobodných ženichů a jedné svobodné nevěsty v letech 1800–1809, dvou svobodných ženichů v letech 1810–1819 a jedné svobodné nevěsty v letech 1820–1829. Věk a rodinný stav není uveden u jednoho ženicha a dvou nevěst v letech 1785–1789, jedné nevěsty v letech 1800–1809 a dvou nevěst v letech 1810–1819. Celkem tedy do výpočtu nevstupuje 12 ženichů a 12 nevěst.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

ve farnosti Rožmberk a v Žitenicích byly ovdovělé nevěsty starší než na sledovaném panství – 39, respektive 37,8 let. Š. JIRÁSKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva farností Zdechovice*, s. 77; M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk*, s. 206; M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenic*, s. 159.

Notes: ¹ Marital status at marriage is not given in the years 1785–1789 for one groom and two brides, in the years 1790–1799 for three grooms and seven brides, in the years 1810–1819 for one groom and two brides, and in the years 1830–1839 for two grooms. These grooms and brides are included in the calculation of average age at marriage regardless of marital status, but not in the calculation of average age by status. For that reason, the sum of first and subsequent marriages do not correspond to the total number of marriages.

² Age at marriage is not given for one unmarried groom in the years 1785–1789, six unmarried grooms, three unmarried brides and two widowed brides in the years 1790–1799, two unmarried grooms and one unmarried bride in the years 1800–1809, two unmarried grooms in the years 1810–1819 and one unmarried bride in the years 1820–1829. Age and marital status not given for one groom and two brides in the years 1785–1789, one bride in the years 1800–1809, and two brides in the years 1810–1819. In total, therefore, 12 grooms and 12 brides are not included in the calculations.

Sources: Parish registers, own calculations.

Zajímavá je souvislost průměrného sňatkového věku svobodných snoubenců a jejich sociálního původu/postavení (Tabulka č. 4). Z hlediska této analýzy byl přitom vývoj téměř stejný pro obě pohlaví.

Nejmladší ženiši a nevěsty pocházeli po celé sledované období ze sociální kategorie *sedlák, chalupník* (Tabulka č. 4). Dá se tedy konstatovat, že dobré sociální/ekonomické zajištění umožňovalo vstup do manželství v poměrně nízkém věku. Synové hospodářů uzavírali sňatek v průměru ve 25 letech a jejich dcery průměrně ve 22 letech.

Není bez zajímavosti, že u synů sedláků/chalupníků došlo mezi obdobími let 1800–1819 a 1820–1839 k nejvyššímu nárůstu průměrného věku při sňatku – o 1,6 roku (Tabulka č. 4). Zdá se, že i selských synů se dotkly dlouhodobé hospodářské obtíže, které postihly české země ve dvacátých a třicátých letech 19. století. Zvyšování průměrného věku při vstupu do manželství u nevěst selského původu bylo po celé sledované období plynulé, ve výsledku však daleko výraznější než u mužů pocházejících z této sociální kategorie (nárůst o 4 roky, oproti 1,9 let). Obdobně došlo k výraznému vzestupu průměrného věku při vstupu do prvního manželství i u nevěst, které pocházely z domkářského prostředí (také o 4 roky, Tabulka č. 4). V tomto případě však nebyl nárůst plynulý, ale mezi první a druhou sňatkovou kohortou (1785–1799 a 1800–1819) došlo ke skokovému nárůstu průměrného sňatkového věku svobodných domkářských nevěst (o téměř 3 roky). Důvodem k tomuto náhlému nárůstu, ale i k relativně vysokému průměrnému věku svobodných ženichů pocházejících z domkářského prostředí (27 let), je však spíše slabá datová základna. V matrice oddaných bylo totiž označení *domkář* na počátku sledovaného období používáno jen velmi sporadicky. Následně už je tohoto sociálního postavení používáno častěji. Souvislost nárůstu zastoupení této kategorie lze hledat v nové výstavbě domů. Z Tabulky č. 1 sice není patrné, zda byly stavěny domy nebo selská stavení, ale dá se předpokládat, že v nějaké míře byly budovány oba typy staveb.

TABULKA Č. 4. POČET SVOBODNÝCH SNOUBENCŮ A JEJICH PRŮMĚRNÝ VĚK PODLE SOCIÁLNÍHO POSTAVENÍ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839
 TABLE 4. THE NUMBER OF UNMARRIED SPOUSES AND THEIR AVERAGE AGE ACCORDING TO SOCIAL STATUS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839

Sociální kategorie	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
	Počet snoubenců							
Vrchnostenský úředník	4	3	6	5	5	–	15	8
Dominikální, obecní zaměstnanec	28	15	37	29	38	47	103	91
Sedlák, chalupník	54	60	136	168	161	223	351	451
Domkář	11	5	22	78	73	183	106	266
Řemeslník	52	30	133	81	193	139	378	250
Nádeník, podruh	67	42	94	72	166	74	327	188
Nezjištěno	90	186	52	116	7	36	149	338
Celkem	306	341	480	549	643	702	1429	1592
	Průměrný věk snoubenců							
Vrchnostenský úředník	34,5	20,5	35,5	29,7	30,1	–	33,4	26,3
Dominikální, obecní zaměstnanec	29,0	22,0	28,6	22,2	28,7	24,4	28,7	22,9
Sedlák, chalupník	24,0	20,1	24,3	21,9	25,9	24,1	25,0	22,0
Domkář	27,0	20,5	27,5	23,3	27,7	24,5	27,6	23,7
Řemeslník	24,5	22,9	26,1	23,2	26,4	25,5	26,1	23,4
Nádeník, podruh	28,6	23,9	31,4	25,3	28,4	26,5	29,3	24,6
Nezjištěno	26,0	22,9	25,8	24,4	32,5	25,5	26,3	22,6
Celkem	26,4	22,3	27,0	23,4	27,0	24,5	26,9	23,5

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Sources: Parish registers, own calculations.

V průměru druhými nejmladšími snoubenci na škvoreckém panství byli ženiši a nevěsty pocházející z řemeslnického prostředí (Tabulka č. 4). V tomto případě bylo svobodným mužům při vstupu do manželství průměrně 26,1 let a svobodným ženám 23,4 let.

Naopak mezi nejstarší snoubence patřili po celé sledované období ženy a muži, kteří byli zařazeni do sociální kategorie *nádeník, podruh*. I u této sociální skupiny docházelo u obou pohlaví k nárůstu průměrného věku při vstupu do manželství, a to i přesto, že již na začátku sledovaného období byli tito snoubenci jednoznačně nejstarší (28,6 let u mužů a 23,9 let u žen). U mužů narostl průměrný sňatkový věk mezi první a druhou sňatkovou kohortou o téměř 3 roky. Nicméně následně sňatkový věk o 3 roky poklesl, a tak je věk v poslední sledované sňatkové kohortě

let 1820–1839 téměř stejný jako na začátku studovaného období (28,4 let). Oproti tomu u žen pocházejících z nádenického prostředí narůstal průměrný věk při vstupu do prvního manželství po celé sledované období, z 23,9 let v letech 1785–1799 na 26,5 let v období 1820–1839.

Věkové rozdíly mezi snoubenci

Vzájemný věkový rozdíl snoubenců na panství Škvorec byl velmi podobný jako v jiných lokalitách českých zemí. Zjednodušeně řečeno byl při vstupu do manželství nejčastěji starší muž, a to v průměru o 1–4 roky.^[81] Rozdílná však byla situace u protogamních a palingamních sňatků.

TABULKA Č. 5. VĚKOVÉ ROZDÍLY U PROTOGAMNÍCH SŇATKŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839 (V %)

TABLE 5. AGE DIFFERENCES IN PROTOGAMOUS MARRIAGES ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839 (IN %)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799	1800–1819	1820–1839	1785–1839
Muži starší celkem	80,3	78,7	69,4	74,7
Nad 20 let	–	1,2	0,2	0,5
15–19	3,5	3,6	1,0	2,4
10–14	13,5	8,9	7,0	8,9
5–9	25,9	27,5	27,0	27,0
1–4	37,5	37,6	34,2	36,0
0	7,3	4,8	10,4	7,9
1–4	11,2	12,4	15,1	13,4
5–9	0,8	3,8	4,1	3,3
10–14	0,4	–	0,9	0,5
15–19	–	0,2	0,2	0,2
Nad 20 let	–	–	–	–
Ženy starší celkem	12,4	16,5	20,2	17,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 1.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: Absolute values are given in Appendix No. 1.

Sources: Parish registers, own calculations.

[81] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 83–84; A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 139, 142; M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenic*, s. 160; Š. JIRÁSKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice*, s. 83.

V případě, že uzavírali sňatek dva svobodní snoubenci, pak byli starší muži, a to (s výjimkou let 1820–1839) ve více než dvou třetinách případů (Tabulka č. 5). Ve zmíněné poslední sňatkové kohortě byli svobodní muži také starší než jejich partnerky, ovšem „pouze“ v necelých 70 % případů. V průběhu celého zkoumaného období byl muž starší nejčastěji o 1–4 roky (36 % všech protogamních sňatků) a o 5–9 let (27 %). Protogamní sňatky, u nichž byla starší nevěsta, byly uzavřeny v 17,4 % případů. I v tomto případě byla nevěsta starší nejčastěji o 1–4 roky (13,4 % všech protogamních sňatků).

Analýzu věkových rozdílů snoubenců u palingamních sňatků komplikuje fakt, že rozdělení studovaného období na jednotlivé sňatkové kohorty (podobně jako u protogamních sňatků) vedlo k poměrně nízkým početním zastoupením jednotlivých věkových kategorií. Nicméně i tak lze s opatrností sledovat určité trendy.

U téměř 90 % sňatků, kdy byli oba snoubenci ovdovělí, byl starší muž (Tabulka č. 6). V letech 1785–1799 byl muž nejčastěji starší o více než 25 let než jeho partnerka (20 % všech sňatků vdovce s vdovou). V následujících dvou obdobích byl pak zpravidla starší o 10–14 let (ve 22–25 % takových sňatků). Zejména v tomto případě, při sňatku ovdovělého ženicha a ovdovělé nevěsty, je však třeba mít na paměti nízké početní zastoupení. Za celé sledované období bylo pouze 10 ovdovělých nevěst starších než jejich ovdovělí partneři (Příloha č. 2).

Pokud uzavíral sňatek vdovec se svobodnou dívkou, pak byl pochopitelně ve většině případů starší muž (Tabulka č. 6). V letech 1785–1799 byl nejčastěji ovdovělý ženich starší o 15–19 let, v letech 1800–1819 zpravidla o 20–24 let a ve 20. a 30. letech 19. století o 10–14 let oproti svobodné snoubence. I v tomto případě však zastoupení jednotlivých věkových kategorií není příliš početné. Svobodná nevěsta byla opět pouze v 10 případech starší než její ovdovělý partner (Příloha č. 2).

Nejvýraznější věkové rozdíly je možné pozorovat u sňatků, do kterých vstupoval svobodný ženich a ovdovělá nevěsta (Tabulka č. 6). Ve většině případů byla u těchto sňatků starší nevěsta, ne však tak výrazně jako ženich v případě předchozích typů sňatků. Jednak nebyl podíl sňatků se starší nevěstou tak vysoký, pohyboval se v průměru kolem 60 %, a zároveň nebyl mezi snoubenci tak výrazný věkový rozdíl. V průběhu celého sledovaného období byla v tomto případě nevěsta zpravidla starší o 1–9 let (21,8 % o 1–4 roky a 21,1 % o 5–9 let). Pokud byl u tohoto typu sňatku přece jen starší ženich, pak nejčastěji o 5–9 let (15,6 % všech sňatků svobodného ženicha a ovdovělé nevěsty).

Pro doplnění lze zmínit, že na panství Škvorec byl zaznamenán úctyhodný věkový rozdíl, a to přesně 50 let. Václav Novotný (obyvatel) jako 70letý vdovec vstoupil v roce 1809 do manželství se svobodnou 20letou Annou Šimonkovou (sociální původ neznámý).^[82]

[82] SOA v Praze, *Sbirka matrik*, římskokatolický farní úřad Hardešín, matrika narozených, oddaných, zemřelých, inv. č. 18.

TABULKA Č. 6. VĚKOVÉ ROZDÍLY U PALINGAMNÍCH SŇATKŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839 (V %)

TABLE 6. AGE DIFFERENCES IN PALINGAMOUS MARRIAGES ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839 (IN %)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799			1800–1819			1820–1839			1785–1839		
	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va
Muži starší celkem	97,3	28,9	91,1	96,9	41,8	95,8	92,0	27,8	81,1	95,2	33,3	89,0
Nad 25 let	17,6	–	20,0	15,6	–	14,6	16,8	–	5,7	16,5	–	13,0
20–24	17,6	–	17,8	21,9	–	14,6	11,5	–	18,9	17,1	–	17,1
15–19	20,3	–	17,8	19,5	–	18,8	14,2	–	7,5	17,8	–	14,4
10–14	16,2	2,6	13,3	18,8	9,1	25,0	23,0	3,7	22,6	19,7	5,4	20,5
5–9	16,2	10,5	15,6	14,1	18,2	12,5	13,3	16,7	15,1	14,3	15,6	14,4
1–4	9,5	15,8	6,7	7,0	14,5	10,4	13,3	7,4	11,3	9,8	12,2	9,6
0	1,4	2,6	–	1,6	9,1	4,2	1,8	11,1	7,5	1,6	8,2	4,1
1–4	1,4	13,2	8,9	1,6	29,1	–	4,4	20,4	7,5	2,5	21,8	5,5
5–9	–	23,7	–	–	12,7	–	1,8	27,8	–	0,6	21,1	–
10–14	–	15,8	–	–	5,5	–	–	9,3	3,8	–	9,5	1,4
15–19	–	10,5	–	–	1,8	–	–	3,7	–	–	4,8	–
20–24	–	5,3	–	–	–	–	–	–	–	–	1,4	–
Nad 25 let	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ženy starší celkem	1,4	68,4	8,9	1,6	49,1	–	6,2	61,1	11,3	3,2	58,5	6,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: vc = vdovec, va = vdova, sv = svobodný/svobodná.

Absolutní hodnoty jsou uvedeny v Příloze č. 2.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: vc = widower, va = widow, sv = unmarried.

Absolute values are given in Appendix No. 2.

Sources: Parish registers, own calculations.

Při komparaci vzájemného věkového rozdílu snoubenců na panství Škvorec a ve farnosti Lochenice byly objeveny poměrně výrazné odlišnosti.^[83] Jednak byli v Lochenicích daleko častěji snoubenci stejně staří, a to jak v případech protogamních,

[83] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 83–84.

tak palingamních sňatků. Nicméně v případě vzájemně svobodných snoubenců byl stejně jako na Škvorecku i zde svobodný ženich oproti svobodné snoubence nejčastěji starší o 1–4 roky, případně o 5–9 let. Výraznější odlišnosti lze sledovat v případě palingamních sňatků. V případě sňatku vdovce se svobodnou nevěstou býval ženich starší méně často než na panství Škvorec (u necelých 80 % uzavřených sňatků). Stejně byl však ženich v tomto případě starší nejčastěji o 10–14 let. Pokud uzavírala v Lochenicích sňatek ovdovělá nevěsta a svobodný ženich, pak byli téměř v jedné třetině případů stejně staří. To je oproti 8 % sňatků na panství Škvorec poměrně výrazný rozdíl. I v případě obou ovdovělých snoubenců lze mezi sledovanými lokalitami nalézt poměrně výrazné odlišnosti. Ve farnosti Lochenice byl daleko méně často ovdovělý muž starší než jeho ovdovělá partnerka (pouze v 51 % případů) a také býval mezi ovdovělými manželi menší věkový rozdíl, nejčastěji 5–9 let. Nicméně je nutné poznamenat, že i ve farnosti Lochenice způsobilo dělení na jednotlivé věkové kategorie jejich nízké početní zastoupení, a výsledky tak nemusí být zcela spolehlivé.

Naopak porovnání věkových rozdílů ve farnosti Libčany a na panství Škvorec ukázalo, že si obě lokality byly v tomto ohledu velmi podobné.^[84] Jediným výraznějším rozdílem byl fakt, že v případě sňatku ovdovělých nevěst a svobodných snoubenců se ve farnosti Libčany vyskytovaly ve větší míře starší nevěsty (65 %, oproti 58 % na panství Škvorec).

Sociální původ snoubenců

Výběr partnera ve sledované době nepochybně závisel nejen na osobních sympatiích, ale v nemalé míře také na sociálním zázemí rodiny jednotlivců. Není proto bez zajímavosti sledovat vzájemný sociální původ snoubenců a i to, jak se případně, pokud vůbec, proměňoval v čase. Zde je věnována pozornost pouze strategii výběru partnerů svobodných snoubenců (kvůli nízkému početního zastoupení sňatků ovdovělých snoubenců) v letech 1800–1839. Důvodem k tomuto časovému omezení je datová základna. Informace o sociálním postavení snoubenců je v matričních knihách oddaných častěji uváděna právě až v 19. století. V 18. století bylo sociální postavení/původ především u nevěst uváděno pouze sporadicky.

Ze získaných dat je zřejmé, že svobodní ženiši uzavírali, především v prvním sledovaném období let 1800–1819, sociálně homogamní sňatky (Tabulka č. 7). Nejvíce je tato tendence patrná u sedláků a chalupníků. Ženich ze selského prostředí se ve více než polovině případů oženil s ženou ze stejného prostředí (57,6 %). Řemeslníci, podruzi a nádeníci, respektive muži pocházející z této sociální kategorie, uzavírali homogamní sňatek pouze přibližně v jedné čtvrtině případů. Pokud bychom však brali v potaz, že sociální skupiny *domkář* a *řemeslník* mají

[84] A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany*, s. 135–142.

mnoho společného (srov. Prameny a metody), pak by tendence k společensky rovnocenným sňatkům u ženichů *řemeslníků* ještě posílila, na více než 45 %. Ženich z řemeslnického prostředí si však současně téměř v jedné čtvrtině případů bral za manželku dceru sedláka či sedlákovu vdovu. Za povšimnutí však také stojí fakt, že přibližně 20 % ženichů *nádeníků/podruhů* vstupovalo do manželství s nevěstou, jejíž otec nebo předchozí manžel byl domkář.

TABULKA Č. 7. SOCIÁLNÍ PŮVOD SVOBODNÝCH ŽENICHŮ A JEJICH SVOBODNÝCH/OVDOVĚLÝCH PARTNEREK NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1800–1819

TABLE 7. SOCIAL ORIGIN OF UNMARRIED GROOMS AND THEIR UNMARRIED/WIDOWED PARTNERS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1800–1819

Sociální kategorie – svobodný ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1*	2	3	4	5	6	nezj.	celkem	
Vrchnostenský úředník*	16,7	33,3	–	–	33,3	–	16,7	100,0	6
Dominikální, obecní zaměstnanec	2,7	13,5	21,6	13,5	13,5	10,8	24,3	100,0	37
Sedlák, chalupník	–	5,8	57,6	7,2	10,8	2,9	15,8	100,0	139
Domkář	–	4,3	13,0	17,4	8,7	17,4	39,1	100,0	23
Řemeslník	0,7	5,2	23,1	18,7	26,9	6,7	18,7	100,0	134
Nádeník, podruh	–	7,6	13,0	20,7	9,8	27,2	21,7	100,0	92
Nezjištěno	2,0	4,1	26,5	14,6	12,2	4,1	36,7	100,0	49
Celkem	0,8	6,7	30,6	14,6	15,6	10,0	21,7	100,0	480

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* Možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: 1 = patrimonial official, 2 = landlord's, municipal employee, 3 = farmer, cottager, 4 = housekeeper, 5 = craftsman, 6 = labourer, landless lodger.

* The possibility of distorted results due to the low number of observed events.

Sources: Parish registers, own calculations.

Ve druhém sledovaném období let 1820–1839 také převažovala u svobodných mužů tendence k homogamním sňatkům (Tabulka č. 8). Procentuální zastoupení sociálně rovnocenných sňatků narostlo u všech sociálních kategorií (oproti předchozímu období), důvodem však pravděpodobně budou především četnější záznamy o sociálním původu snoubenců v matričních záznamech. V tomto období již nelze sociální původ určit pouze u přibližně 1 % svobodných ženichů a přibližně 5 % svobodných nevěst (oproti více než 10, resp. necelým 21 % v letech 1800–1819).

Podruzi/nádeníci si v letech 1820–1839 častěji než manželku stejného původu (20,5 %) vybírali manželku z domkářského prostředí (34,3 %). Muži ze sociální kategorie *řemeslník* téměř shodně vybírali manželku domkářského (30,4 %) a řemeslnického původu (28,3 %). U ženichů ze selského prostředí zůstala stěžejní strategie homogamních sňatků. Více než 62 % selských a chalupnických synů vstupovalo do manželství s nevěstou ze selského prostředí.

U ženichů domkářského původu se tendence k sociálně rovnocenným sňatkům zvýraznila. V letech 1800–1819 si domkářští ženichové volili shodně partnerku domkářského a podružského/nádenického původu (Tabulka č. 7). V následujícím období si více než jedna třetina ženichů domkářů volila partnerku z domkářského prostředí (Tabulka č. 8).

TABULKA Č. 8. SOCIÁLNÍ PŮVOD SVOBODNÝCH ŽENICHŮ A JEJICH SVOBODNÝCH/OVDOVĚLÝCH PARTNEREK NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1820–1839

TABLE 8. SOCIAL ORIGIN OF UNMARRIED GROOMS AND THEIR UNMARRIED/WIDOWED PARTNERS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1820–1839

Sociální kategorie – svobodný ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1	2	3	4	5	6	nejz.	celkem	
Vrchnostenský úředník*	–	40,0	40,0	–	–	–	20,0	100,0	5
Dominikální, obecní zaměstnanec	–	10,5	26,3	23,7	31,6	2,6	5,3	100,0	38
Sedlák, chalupník	–	4,3	62,7	16,8	9,9	2,5	3,7	100,0	161
Domkář	–	8,2	21,9	35,6	15,1	11,0	8,2	100,0	73
Řemeslník	–	7,3	23,0	30,4	28,3	3,7	7,3	100,0	191
Nádeník, podruh	–	6,0	16,3	34,3	19,3	20,5	3,6	100,0	166
Nezjištěno	–	–	11,1	–	33,3	–	33,3	100,0	9
Celkem	–	6,7	31,3	27,5	19,9	8,4	5,9	100,0	643

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* Možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: 1 = patrimonial official, 2 = landlord's, municipal employee, 3 = farmer, cottager, 4 = housekeeper, 5 = craftsman, 6 = labourer, landless lodger.

* The possibility of distorted results due to the low number of observed events.

Sources: Parish registers, own calculations.

TABULKA Č. 9. SOCIÁLNÍ PŮVOD SVOBODNÝCH NEVĚST A JEJICH SVOBODNÝCH/OVDOVĚLÝCH PARTNERŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1810–1819

TABLE 9. SOCIAL ORIGIN OF UNMARRIED BRIDES AND THEIR UNMARRIED/WIDOWED PARTNERS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1810–1819

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – svobodná nevěsta (v %)							
	1*	2	3	4	5	6	nezj.	celkem
Vrchnostenský úředník †	20,0	6,9	–	–	1,3	–	0,9	0,9
Dominikální, obecní zaměstnanec	20,0	10,3	4,7	7,5	6,4	5,5	8,8	6,7
Sedlák, chalupník	–	27,6	52,9	15,0	23,1	8,2	24,6	29,5
Domkář	–	–	2,9	5,0	6,4	19,2	8,8	6,9
Řemeslník	20,0	24,1	22,9	40,0	44,9	16,4	26,3	28,4
Nádeník, podruh	–	24,1	8,2	23,8	10,3	49,3	22,8	20,0
Nezjištěno	40,0	6,9	8,2	8,8	7,7	1,4	16,7	9,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem abs. počet	5	29	170	80	78	73	114	549

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* Možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Note: 1 = patrimonial official, 2 = landlord's, municipal employee, 3 = farmer, cottager, 4 = housekeeper, 5 = craftsman, 6 = labourer, landless lodger.

* The possibility of distorted results due to the low number of observed events.

Sources: Parish registers, own calculations.

I u svobodných nevěst je možné pozorovat tendenci k uzavírání sociálně rovnocenných sňatků (Tabulka č. 9 a 10), a ani u nich se situace během sledovaného období příliš nezměnila. Nevěsty selského původu uzavíraly homogamní sňatek přibližně v jedné polovině případů (52,9 % v letech 1810–1819 a 47,1 % v letech 1820–1839). V letech 1800–1819 další téměř jedna čtvrtina těchto nevěst pojímala za manžela muže z řemeslnického prostředí (Tabulka č. 9). Za předpokladu spojitosti sociálních skupin *domkář* a *řemeslník*, uzavíraly i ženy z domkářského prostředí homogamní sňatek. Téměř v polovině případů v obou sledovaných obdobích totiž uzavíraly manželství s mužem domkářského nebo řemeslnického původu. V další jedné čtvrtině případů v letech 1800–1819 a jedné třetině v letech 1820–1839 uzavíraly tyto ženy sňatek s ženichem ze sociální kategorie *podruh/nádeník*. Svobodné nevěsty pocházející ze sociální skupiny *řemeslník* a *podruh/nádeník* uzavíraly zpravidla sociálně rovnocenné sňatky. I přesto však ženy z řemeslnického prostředí uzavřely v letech 1800–1819 téměř v jedné čtvrtině případů sňatek s mužem ze selského prostředí a v letech 1820–1839 z téměř stejného

podílu s mužem ze sociální kategorie *podruh/nádeník*. Ženy z nádenického či podružského prostředí uzavíraly v obou sledovaných obdobích kromě sociálně homogamního sňatku v jedné pětině případů sňatek s ženichem pocházejícím ze sociální kategorie *domkář*.

TABULKA Č. 10. SOCIÁLNÍ PŮVOD SVOBODNÝCH NEVĚST A JEJICH SVOBODNÝCH/OVDOVĚLÝCH PARTNERŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1820–1839

TABLE 10. SOCIAL ORIGIN OF UNMARRIED BRIDES AND THEIR UNMARRIED/WIDOWED PARTNERS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1820–1839

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – svobodná nevěsta (v %)							
	1	2	3	4	5	6	nejz.	celkem
Vrchnostenský úředník*	–	4,3	0,9	–	–	–	2,6	0,7
Dominikální, obecní zaměstnanec	–	10,6	5,4	4,9	9,5	1,4	5,1	6,0
Sedlák, chalupník	–	14,9	47,1	15,8	13,9	8,2	20,5	24,8
Domkář	–	14,9	9,9	16,4	10,9	19,2	23,1	13,8
Řemeslník	–	31,9	23,3	31,1	40,9	9,6	23,1	27,9
Nádeník, podruh	–	23,4	13,0	31,1	22,6	60,3	12,8	25,2
Žebrák*	–	–	–	–	–	1,4	–	0,1
Nezj.	–	–	0,4	0,5	2,2	–	7,7	1,1
Celkem	–	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem absolutní počet	–	47	223	183	137	73	39	702

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* Možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: 1 = patrimonial official, 2 = landlord's, municipal employee, 3 = farmer, cottager, 4 = housekeeper, 5 = craftsman, 6 = labourer, landless lodger, 7 = beggarman.

* The possibility of distorted results due to the low number of observed events.

Sources: Parish registers, own calculations.

Specifickou skupinu na sňatkovém trhu tvořili snoubenci a snoubenky pocházející ze sociální kategorie *dominikální, obecní zaměstnanec*.^[85] Na panství Škvorec se nejednalo o příliš početnou společenskou skupinu, a tak neměli ani příliš možností si vybírat partnera/partnerku ze stejné sociální kategorie. Svobodní muži z této sociální kategorie si v letech 1800–1819 za manželku volili nejčastěji partnerku selského původu (Tabulka č. 7), v letech 1820–1839 si s výjimkou žen

[85] Skupina *vrchnostenský úředník* byla zcela ponechána stranou, interpretace by byla vzhledem k počtu snoubenců v této sociální skupině zavádějící.

z podružského prostředí vybírali téměř rovnocenně ze všech sociálních skupin (Tabulka č. 8). Svobodné ženy z rodin dominikálních a obecních zaměstnanců se po celé sledované období vdávaly za muže ze všech sociálních kategorií.

Komparace s jinými lokalitami je v případě sociální analýzy poměrně obtížná, tak jak bylo naznačeno již v metodické části. Nicméně ve farnosti Lochenice a Libčany byly sociální kategorií vytvořeny podobně, a tak je komparace možná. Zjednodušeně řečeno i v těchto lokalitách byla tendence k homogamním sňatkům a sociálně nejvíce uzavřenou skupinou byli sedláci (rolníci) a chalupníci. Jediným podstatnějším rozdílem je, že řemeslníci v těchto lokalitách uzavírali homogamní sňatek méně často než na panství Škvorec.

Regionální původ snoubenců

Při volbě místa sňatku se dle kanonického práva měla dávat přednost farnosti, ze které pocházela nevěsta.^[86] Právě kvůli této zvyklosti je třeba mít na paměti, že sňatek na panství ještě neznamenal, že tam pak daný pár žil. Nicméně zde nejde ani tak o to, kde se pár usadil, jako o to, odkud snoubenci pocházeli a o jakou vzdálenost mezi místem původu snoubenců šlo.^[87]

Navzdory doporučení kanonického práva pocházelo ve sledovaném období let 1760–1839 z jiného panství 14 % škvoreckých nevěst. V čase přitom podíl mimopanských nevěst narůstal. V letech 1760–1799 přicházelo z jiného panství necelých 12 % nevěst, v letech 1800–1839 pak již více než 16 %. Ženich na panství Škvorec však dle očekávání pocházel v letech 1760–1839 z jiného panství daleko častěji, ve více než jedné třetině případů (37 %). I u ženichů tento podíl v čase narůstal. V letech 1760–1799 bylo na Škvorecku necelých 32 % ženichů mimopanských, v letech 1800–1839 pak již více než 41 %. V každém případě lze konstatovat, že v 19. století byl pohyb osob volnější než na konci 18. století, a to pro obě pohlaví.

Lokality uvedené v matričních záznamech sňatků na panství Škvorec byly roztrženy do současných okresů (městských obvodů v případě Prahy).^[88] V celém sledovaném období se nepodařilo k žádnému současnému okresu přiřadit 20 lokalit (15 pro muže a 5 pro ženy). Důvodů může být několik – autorčino špatné čtení, nepřesný či zkomolený zápis faráře a podobně. Další tři ženichové pocházeli

[86] Toto doporučení zrušil až *Kodex kanonického práva* z roku 1917.

[87] Na panství Škvorec je analýza původu snoubenců také jednou z mála možností, jak aspoň částečně zkoumat pohyb obyvatelstva. Soupisy obyvatelstva ani zhostní a výhostní listy, které jsou běžně používány ke studiu migrace ve sledované době, nejsou pro území panství Škvorec dochované, nebo se je alespoň prozatím nepodařilo objevit.

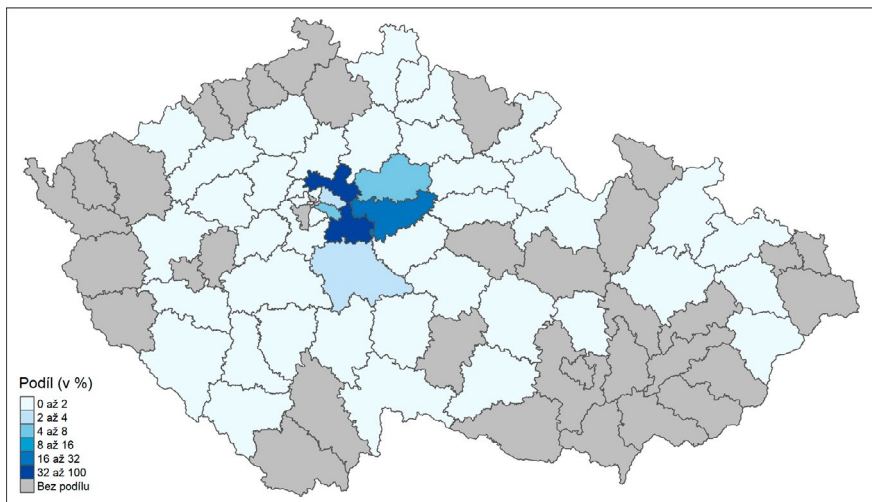
[88] F. PALACKÝ, *Popis království*; Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004. V případě, že u lokality, která se vyskytovala/vyskytuje pod stejným názvem na území českých zemí vícekrát, nebyla uvedena žádná bližší specifikace, byla zařazena jako lokalita daného názvu, která se nacházela k panství nejbližší.

z lokalit mimo území dnešní České republiky (Pruské Slezsko, Dolní a Horní Rakousko). Celkem tedy 18 ženichů a 5 nevěst není zaneseno v následujících kartogramech zachycujících původ mimopanských snoubenců (Obrázky č. 3 a 4).

Ženiši, kteří nepocházeli z panství Škvorec, byli původem nejčastěji, téměř ze dvou třetin případů, z okresů Praha-východ a Kolín (Obrázek č. 3). Do těchto dvou okresů náležejí i jednotlivé lokality panství Škvorec. Ve většině případů tedy mimopanský ženich pocházel z obcí sousedních panství, která náležela stejným majitelům jako panství Škvorec. Povolení k sňatku tak pravděpodobně nebylo těžké získat. Mezi další početněji zastoupené okresy patří okres Nymburk (necelých 7 % ženichů). Pokud by byla Praha rozdělena pouze na levý a pravý břeh Vltavy (nikoliv na současné městské obvody), pak by ještě významný podíl ženichů (9,5 %) pocházel z pravého pražského břehu Vltavy (tedy dohromady z dnešní Prahy 1–4 a 8–10).

OBRÁZEK Č. 3. REGIONÁLNÍ PŮVOD MIMOPANSKÝCH ŽENICHŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1839 (SOUČASNÉ OKRESY)

PICTURE 3. REGIONAL ORIGIN OF NON-ESTATE GROOMS ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1760–1839 (CONTENT DISTRICTS)

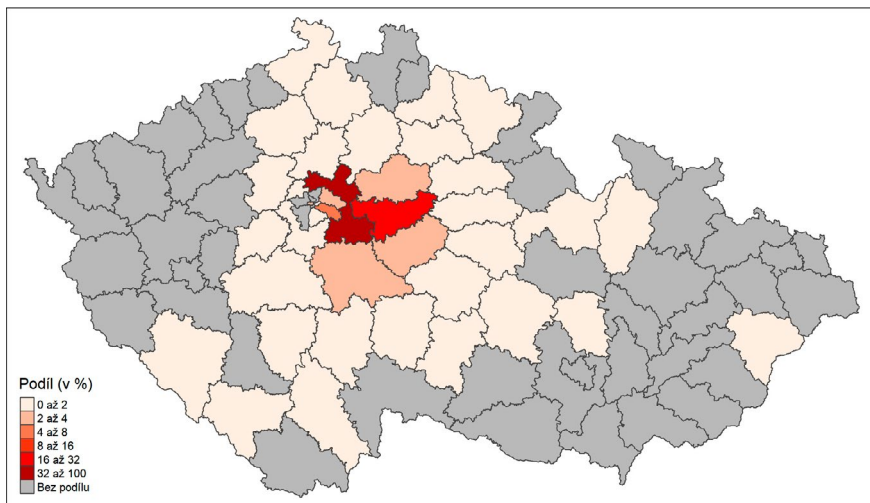
Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Sources: Parish registers, own calculations.

Mimopanské nevěsty pocházely nejčastěji ze stejných okresů jako ženichové (Obrázek č. 4). Více než 62 % pocházelo z okresů Praha-východ a Kolín, dalších téměř 10 % z pražského pravého břehu Vltavy. Okres Nymburk však u nevěst vystřídal okresy Benešov a Kutná Hora.

OBRÁZEK Č. 4. REGIONÁLNÍ PŮVOD MIMOPANSKÝCH NEVĚST NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1839 (SOUČASNÉ OKRESY)

PICTURE 4. REGIONAL ORIGIN OF NON-ESTATE BRIDES ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1760–1839 (CONTENT DISTRICTS)

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Sources: Parish registers, own calculations.

Z hlediska času nelze ani u jednoho pohlaví sledovat větší změny. Na začátku 19. století však lze pozorovat o něco větší rozptýlení míst původu než na konci 18. století.

Sezónní průběh sňatečnosti

Přestože je sňatek jediná demografická událost v životě venkovské společnosti 18. a 19. století, kterou mohli lidé reálně časově plánovat, církevní a hospodářský cyklus roku jim přinášel určitá omezení. Církevní nařízení přímo nezakazovala pořádání svateb v žádném ročním období, nicméně v době před Velikonocemi a v době adventu zakazovala jakékoliv veselí.^[89] Svatba přitom byla s velkým veselím a oslavami velmi úzce spojována. Proto tato omezení pravidelně snižovala počet manželství uzavíraných v březnu, dubnu a prosinci.

[89] Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), *Historická demografie* 24, 2000, s. 79.

Velikonoce se mohou v závislosti na lunárním kalendáři konat mezi 22. březnem a 25. dubnem.^[90] Předchází jim šestitýdenní postní období, které má patřit především duchovní přípravě. Svatební veselí tak bylo povoleno naposledy v období mezi 5. únorem a 10. březnem (podle konání Velikonoc). Boží hod vánoční je pevný svátek připadající na 25. prosince. Adventní doba však může trvat různě dlouho, protože obsahuje vždy čtyři neděle. Advent začíná mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Svatební veselí tak bylo povoleno naposledy v období mezi 26. listopadem a 2. prosincem.

Církevní tradice naopak navyšovaly počet sňatků na začátku roku, v lednu a únoru, tedy v době tzv. masopustu, který trvá od Tří králů do Popeleční středy. V této době by se měl člověk připravit na období půstu před Velikonocemi. Především venkovská společnost měla toto období spojené s různými slavnostmi a zábavami, mezi které mimo jiné patřily právě i svatby.

Počet sňatků na panství Škvorec, stejně jako v jiných lokalitách českých zemí, poměrně výrazně v průběhu roku kolísal. Tomu odpovídá i hodnota variačního koeficientu (Tabulka č. 11). Situace se v čase přitom téměř vůbec neměnila. Nejvíce svateb se konalo v lednu a únoru (tedy během masopustu) a v listopadu. V listopadu byla jedna z posledních možností, kdy v daném roce vstoupit do manželství. Navíc bylo v této době výhodné pořádat svatební veselí i z důvodu snižování počtu dobytka (především hovězího a skopového) před zimou.^[91] Velké množství sňatků bylo také uzavíráno v květnu a říjnu. Květen byl pravděpodobně v oblibě především kvůli kompenzaci předcházejícího postního období. Navíc šlo také o období, kdy bylo, oproti nadcházejícím měsícům, na poli zatím relativně málo práce^[92] a venkovští lidé tak měli více času.

Nejméně sňatků bylo uzavíráno v prosinci, kdy bylo na panství Škvorec během celého sledovaného období uzavřeno pouze pět sňatků. Z toho se tři konaly mimo advent. V roce 1785, kdy se konala svatba 13. prosince, byl důvodem k výběru termínu pravděpodobně vysoký stupeň těhotenství nevěsty a povolání ženicha. Muž byl voják a doma byl nejspíše pouze na dovolené. Naskytovala se tak jedinečná příležitost, jak uzavřít manželství ještě před narozením dítěte. Žena porodila necelých 14 dní po svatbě – 29. prosince.

U posledního sňatku se nepodařilo termín svatby (9. 12. 1830) zdůvodnit. Ženich byl mistrem krejčovstvím a s manželkou se pravděpodobně po svatbě odstěhoval mimo panství. Škvorecké matriky tento pár již v dalších letech nezmiňují.

[90] Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 232.

[91] *Polní hospodář*, in: Posel z Prahy. Kalendář zábavný a poučný na obyčejný rok 1865, Praha 1865, <https://kalendar.beda.cz/> (17. 3. 2023).

[92] Tamtéž.

TABULKA Č. 11. MĚSÍČNÍ INDEX POČTU UZAVŘENÝCH SŇATKŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1839

TABLE 11. MONTHLY INDEX OF THE NUMBER OF MARRIAGES ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1760–1839

Období	Měsíc												Var
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1760–1769	102	179	12	44	98	67	61	33	123	114	348	4	93
1770–1779	185	172	12	11	118	99	110	20	114	162	187	0	72
1780–1789	281	199	0	45	105	68	78	39	79	82	204	8	86
1790–1799	212	181	22	25	134	104	78	43	125	104	163	0	68
1800–1809	215	203	0	53	182	78	91	55	95	95	124	0	71
1810–1819	187	167	11	66	156	96	103	65	59	107	177	0	62
1820–1829	221	205	18	56	109	70	109	70	50	109	170	3	70
1830–1839	144	200	9	46	120	108	141	57	76	102	183	3	63
Celkem	193	189	11	44	128	86	99	49	88	109	192	2	67

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dní – 0,9856, měsíce se 31 dní – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Note: Using correlation coefficients (February – 0.9283, months with 30 days – 0.9856, months with 31 days – 1.0185) the different length of the month was removed.

Sources: Parish registers, own calculations.

Menší množství sňatků bylo uzavřeno i v březnu a dubnu a dále ještě v srpnu (Tabulka č. 11). V prvním případě šlo nejspíše o spojitost s velikonočním půstem. Nízký počet sňatků v srpnu byl pak pravděpodobně způsoben především vyčerpávající prací při žních.

Definitivní celibát

Definitivní celibát udává podíl osob starších 50 let, které během svého života neuzavřely sňatek. Předpokládá se přitom, že sňatky svobodných snoubenců starších 50 let se prakticky neuzavíraly.^[93] Ve společnosti přitom vzhledem k pohlavně-věkové skladbě populace zůstával nižší podíl trvale svobodných mužů.^[94] Důvodem byla vyšší úmrtnost chlapců v dětském věku a odvod mladých mužů na vojnu. V populaci tak zůstával větší podíl mladých sňatkuschopných žen, které zůstávaly doživotně svobodné.

[93] E. MAUR, *Základy*, s. 112.

[94] L. FIALOVÁ, *Sňatečnost obyvatelstva*, s. 48.

Počet tzv. trvale svobodných osob lze alespoň přibližně určit pomocí matrik zemřelých. Na začátku sledovaného období let 1760–1889, pro které byly na panství Škvorec excerpovány matriky zemřelých,^[95] jsou výsledné hodnoty nejspíše částečně podhodnocené (především u mužů). Jak již bylo řečeno výše, ve škvoreckých matrikách totiž nebyl až do konce 40. let 19. století výslovně uváděn rodinný stav zemřelých. A i v případě, že byl rodinný stav uveden, nebyla informace ve sledované době vždy zcela spolehlivá. Kolonky pro vdovský/vdovecký stav byly v matrikách vytvořeny pouze výjimečně. Často byl tedy vdovec/vdova označen jako svobodný, což není chyba. On fakticky svobodný byl, minimálně s ohledem na možný vstup do manželství. Nicméně pro analýzu rodinného stavu zemřelých je to problém. Pouze velmi vzácně farář vyřešil absenci sloupečku připsáním slova *vdovec/vdova*.

Rodinný stav lze však v určitých případech určit, i když není v matrice výslovně uveden (podobně jako u snoubenců). Pomoci může širší záznam o zesnulém. U žen bývá tato část uvozena slovem *dcera*, *manželka* či *vdova*. V případě žen je tedy rodinný stav znám, nebo alespoň odhalen u téměř většiny zesnulých. U mužů je ale situace složitější. U dospělých mužů je totiž v matričním zápise uváděno většinou pouze jejich povolání, z kterého nelze rodinný stav určit. Rodinný stav mužů, u kterých nebyl výslovně uveden, šlo v některých případech doplnit pomocí rekonstrukce rodin. Nicméně do konce třicátých let 19. století byl počet zemřelých mužů s nezjištěným rodinným stavem stále velmi vysoký (Tabulka č. 12).

V letech 1760–1889 na panství Škvorec zemřelo 152 osob starších 50 let, kteří s jistotou zemřeli jako svobodní. Celkem tak bylo na panství trvale svobodných 1,9 % mužů a 5,4 % žen (Tabulka č. 12). Podle souhrnu zpracovaných studií zůstávalo v úhrnu českých zemí trvale svobodných 5 % mužů a o něco více žen.^[96] Podle Ludmily Fialové však podíl trvale svobodných osob nepřesahoval v českých zemích pravděpodobně 2–5 %.^[97] Zjištěné hodnoty za celé sledované období na panství Škvorec by tak spíše odpovídaly hodnocení Ludmily Fialové. Nicméně na panství Škvorec lze sledovat významný nárůst podílu trvale svobodných osob

[95] Časové období pro excerpci matrik zemřelých vychází z metodologického doporučení Louise Henryho pro využití metody rekonstrukce rodin (Louis HENRY, *Technique d'analyse en démographie historique*, Paris 1980, s. 65), kterou autorka použila v rámci dizertační práce (B. JANÁKOVÁ KUPROVÁ, *Obyvatelstvo na středoevropském panství Škvorec*) pro výpočet ženské a mužské plodnosti na panství Škvorec. Metoda vychází z dat o sňatcích (na panství Škvorec excerpována pro období let 1760–1839), ke kterým jsou dohledávána data o narození a úmrtí. Henry doporučuje excerpovat data o narozených nejméně 30 let před uzavřením prvního sňatku a nejméně 30 let po posledním sňatku. Data o narozených tedy autorka excerpovala pro léta 1730–1869. Pro zemřelé Henry doporučuje excerpovat matriční záznamy po datu posledního sňatku ještě pro delší časové období než pro narozené. Autorka tak excerpovala matriky zemřelých v letech 1760–1889.

[96] L. DOKOUPIL et al., *Přirozená měna*, s. 78.

[97] L. FIALOVÁ, *Sňatečnost obyvatelstva*, s. 45.

z hodnot kolem 1–2 % v osmdesátých a devadesátých letech 18. století na více než 5 % u mužů a 10 % u žen v osmdesátých letech 19. století. Vzhledem k tomu, že nízký podíl trvale svobodných osob je především v letech, kde se u velkého počtu zemřelých osob nepodařilo stanovit rodinný stav, je možné tento podíl považovat za podhodnocený. Teprve ve druhé polovině 19. století lze považovat data za spolehlivá (počet zemřelých osob bez nezjištěného rodinného stavu je nízký, Tabulka č. 12). Lze tedy odhadovat, že ve skutečnosti se na panství Škvorec pohyboval podíl trvale svobodných mužů kolem 3–5 % a podíl trvale svobodných žen kolem 8–10 %. Což odpovídá výše zmíněnému podílu zjištěnému v rámci publikace editované Lumírem Dokoupilem, tak i charakteristice západoevropského modelu utváření rodiny.

TABULKA Č. 12. ZEMŘELÍ STARŠÍ 50 LET PODLE RODINNÉHO STAVU
A DEFINITIVNÍ CELIBÁT NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1760–1889
TABLE 12. DEATHS IN THE AGE GROUP 50+ ACCORDING TO MARITAL STATUS
AND DEFINITE CELIBATE ON THE ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1760–1889

Období	Zemřelí ve věku 50 + celkem		Z toho:								Definitivní celibát (%)	
			ovdovělí		sezdaní		svobodní		nezj.			
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1760–1779	240	267	0	110	5	92	0	6	235	59	0,0	2,2
1780–1799	233	274	3	125	26	97	2	5	202	47	0,9	1,8
1800–1819	273	326	14	108	53	129	4	9	202	80	1,5	2,8
1820–1839	346	363	41	194	51	126	1	16	253	27	0,3	4,4
1840–1859	277	347	57	186	128	130	9	29	83	2	3,2	8,4
1860–1879	334	397	84	196	221	168	12	32	17	1	3,6	8,1
1880–1889	136	187	45	97	82	70	7	20	2	0	5,1	10,7
1760–1889	1839	2161	244	1016	566	812	35	117	994	216	1,9	5,4

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.
Sources: Parish registers, own calculations.

Ve farnosti Lochenice byla analyzován podíl trvale svobodných osob pouze v letech 1887–1899. V té době zde zůstávalo trvale svobodných 7 % mužů a 18 % žen,^[98] tedy pravděpodobně více než na panství Škvorec. Studie analyzující demografické chování ve farnosti Libčany se definitivním celibátem nezabývá.

[98] V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice*, s. 86–87.

Závěr

Studie se zabývá charakteristikou vývoje sňatečnosti na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století pomocí ukazatelů vycházejících z dat získaných pomocí úplné jmenné excerptce církevních matrik. Prostřednictvím detailního popisu zkoumané problematiky, jeho zasazení do dobového kontextu a komparace zjištěných výsledků se závěry studií z jiných lokalit českých zemí byly rozšířeny/ potvrzeny poznatky o celkovém populačním vývoji v českých zemích.

Vývoj počtu sňatků ve sledovaném období na panství Škvorec kopíruje vývoj známý z jiných českých lokalit i z úhrnu českých zemí. Poklesy i nárůsty počtu sezdaných párů odpovídají ekonomickým a především demografickým/epidemiickým okolnostem.

Rodinný stav je jediný rys sňatečnosti, ve kterém se škvorecké obyvatelstvo výrazněji odlišovalo od úhrnu českého obyvatelstva. Na panství bylo uzavíráno více palingamních sňatků (30 %) a méně protogamních sňatků (70 %), než bylo obvyklé v jiných lokalitách českých zemí. Především v 19. století zpravidla dosahoval podíl sňatků vzájemně svobodných škvoreckých snoubenců kolem 80 %. Zároveň se také na Škvorecku častěji než jinde vyskytovaly v pozici nevěsty vdovy.

Podobně jako v jiných lokalitách vstupovaly i na panství Škvorec svobodné nevěsty do manželství v průměru ve věku 23,5 let a svobodní ženiši průměrně přibližně ve 27 letech. Na konci 18. století přitom patřili místní snoubenci v českých zemích spíše k těm mladším. Druhý a další sňatek uzavírali muži na panství Škvorec o jeden až dva roky později než v jiných lokalitách českých zemí, průměrně přibližně ve 45 letech. Nevěsty vstupující do opakovaného manželství na panství Škvorec stály věkově přibližně někde uprostřed. V některých českých lokalitách byly ovdovělé nevěsty mladší (farnost Lochenice, Zdechovice), někde téměř stejně staré (farnost Libčany) a jinde naopak starší (farnost Rožmberk nad Vltavou či Žitenice).

Velký vliv na věk při vstupu do manželství přitom měl ekonomický status snoubenců. Nejmladší ženiši i nevěsty pocházeli ze sociální skupiny *sedlák, chalupník* (25 let u mužů a 22 let u žen). Přibližně o rok starší pak byli snoubenci ze sociální kategorie *řemeslník* (26 let u mužů a 23 let u žen). Naopak nejstarší snoubenci pocházeli z podružského a nádenického prostředí (29 let u mužů a 25 let u žen). I toto rozložení snoubenců podle věku a sociálního statusu je obdobné jako v jiných lokalitách českých zemí.

Stejně jako ve farnosti Libčany a Lochenice se na panství ukázala jasná tendence k homogamním sňatkům svobodných snoubenců. Nejuzavřenější sociální skupinou přitom byli *sedláci a chalupníci*, a to jak z pohledu ženichů, tak i z pohledu nevěst. Uzavřenou skupinou však na panství Škvorec, oproti farnostech Lochenice a Libčany, byla i kategorie řemeslníků. Nejvíce sociálně otevřenou kategorií byli z pohledu ženichů podruzi a nádeníci.

Věkový rozdíl mezi snoubenci na panství Škvorec odpovídal hodnotám známým z jiných lokalit českých zemí. Nejčastěji byl tedy ženich o 1–4 roky starší než nevěsta. V případech palingamních sňatků jsou zjištěny o věkových rozdílech mezi snoubenci, nejen pro panství Škvorec, problematická vzhledem k relativně nízkému početnímu zastoupení jednotlivých typů sňatků.

Regionální analýza ukázala, že v letech 1760–1839 pocházelo 14 % nevěst a 37 % ženichů z lokalit, které nebyly součástí panství Škvorec. V čase tento podíl narůstal. V době, kdy se podle kanonického práva měla svatba odehrávat ve farnosti nevěsty, se může jevit podíl „cizopanských“ nevěst jako poměrně vysoký. Nicméně při komparaci s jinými českými lokalitami se ukazuje, že nejde o podíl nijak výjimečný. Zvláště pokud vezmeme v potaz, že většina „cizích“ nevěst pocházela z nejbližšího okolí panství, tedy z dnešního okresu Praha-východ a Kolín (těmto okresům náleželo i samotné škvorecké panství). Tato okolní panství navíc náležela stejným majitelům – tedy Lichtenštejnům. Sňatek mezi jednotlivými panstvími byl zcela určitě jednodušší, než kdyby patřila jiným vlastníkům.

I analýza sezónnosti sňatků potvrdila závěry známé z jiných lokalit českých zemí. Datum sňatku bylo výrazně ovlivněno cyklem zemědělského a církevního roku. Nejméně sňatků tak bylo uzavíráno v prosinci, březnu a dubnu (období adventu a Velikonoc), nejvíce naopak v lednu, únoru a listopadu.

Ani z hlediska podílu trvale svobodných osob v populaci nevybočuje panství Škvorec z výsledků známých pro české země. Přibližně od čtyřicátých let 19. století (v dřívější době není v matrikách zemřelých precizně uváděn rodinný stav zesnulých osob a hodnoty definitivního celibátu jsou tak s největší pravděpodobností podhodnocené) zůstávalo na panství svobodných přibližně 3–5 % mužů a 8–10 % žen.

I přesto, nebo právě proto, že se výsledky zjištěné pro panství Škvorec nijak výrazně neodlišují od závěrů známých z jiných lokalit českých zemí, nebo i od výsledků pro celé české země, lze tyto závěry považovat za přínosné. Jedná se totiž o první podrobnou analýzu zabývající se čistě venkovským obyvatelstvem středních Čech ve sledované době a rozšiřuje tak tedy znalosti o další dosud demograficky téměř neprobádané oblasti. Mezi další benefity zkoumaného panství patří jeho velikost a poloha. Panství je co do rozlohy i co do počtu obyvatel poměrně velkým regionem, který se navíc nachází v blízkosti největšího města českých zemí.

PŘÍLOHA Č. 1. VĚKOVÉ ROZDÍLY U PROTOGAMNÍCH SŇATKŮ NA PANSTVÍ
ŠKVOREC V LETECH 1785–1839 (ABSOLUTNÍ POČTY)

APPENDIX 1. AGE DIFFERENCES IN PROTOGAMOUS MARRIAGES ON THE
ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839 (ABSOLUTE NUMBERS)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799	1800–1819	1820–1839	1785–1839
Muži starší celkem	208	329	408	945
Nad 20 let	–	5	1	6
15–19	9	15	6	30
10–14	35	37	41	113
5–9	67	115	159	341
1–4	97	157	201	455
0	19	20	61	100
1–4	29	52	89	170
5–9	2	16	24	42
10–14	1	–	5	6
15–19	–	1	1	2
Nad 20 let	–	–	–	–
Ženy starší celkem	32	69	119	220
Celkem	259	418	588	1265

Poznámky: V letech 1785–1799 není věk uveden u jednoho nebo obou svobodných snoubenců ve čtyřech případech, v letech 1800–1819 ve třech případech a v letech 1820–1839 v jednom případě. Celkem tedy není v tabulce uvedeno osm protogamních sňatků.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: The age is not given for one or both unmarried spouses in four cases in the years 1785–1799, in three cases in the years 1800–1819, and in one case in the years 1820–1839. In total, eight protogamous marriages are not listed in the table.

Sources: Parish registers, own calculations.

PŘÍLOHA Č. 2. VĚKOVÉ ROZDÍLY U PALINGAMNÍCH SŇATKŮ NA PANSTVÍ ŠKVOREC V LETECH 1785–1839 (ABSOLUTNÍ POČTY)

APPENDIX 2. AGE DIFFERENCES IN PALINGAM MARRIAGES ON ESTATE OF ŠKVOREC IN THE YEARS 1785–1839 (ABSOLUTE NUMBERS)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799			1800–1819			1820–1839			1785–1839		
	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va
Muži starší celkem	72	11	41	124	23	46	104	15	43	300	49	130
Nad 25 let	13	–	9	20	–	7	19	–	3	52	–	19
20–24	13	–	8	28	–	7	13	–	10	54	–	25
15–19	15	–	8	25	–	9	16	–	4	56	–	21
10–14	12	1	6	24	5	12	26	2	12	62	8	30
5–9	12	4	7	18	10	6	15	9	8	45	23	21
1–4	7	6	3	9	8	5	15	4	6	31	18	14
0	1	1	–	2	5	2	2	6	4	5	12	6
1–4	1	5	4	2	16	–	5	11	4	8	32	8
5–9	–	9	–	–	7	–	2	15	–	2	31	–
10–14	–	6	–	–	3	–	–	5	2	–	14	2
15–19	–	4	–	–	1	–	–	2	–	–	7	–
20–24	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–
Nad 25 let	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ženy starší celkem	1	26	4	2	27	–	7	33	6	10	86	10
Celkem	74	38	45	128	55	48	113	54	53	315	147	146

Poznámky: V letech 1785–1799 není věk uveden u dvou ovdovělých nevěst. Celkem tedy nejsou v tabulce uvedeny dva palingamní sňatky.

vc = vdovec, va = vdova, sv = svobodný/svobodná

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Notes: No age is given for two widowed brides in the years 1785–1799. In total, two palingamous marriages are not listed in the table.

vc = widower, va = widow, sv = unmarried

Sources: Parish registers, own calculations.

Referencies

Primární prameny / Primary sources

- Národní archiv, Tereziánský katastr, inv. č. 1668. Kouřimsko, panství Škvorec, rustikální fasse.
- Národní archiv, Tereziánský katastr, inv. č. 1707. Kouřimsko, panství Plaňany, rustikální fasse.
- Státní oblastní archiv v Praze, Inventáře velkostatků, inv. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945.
- Státní oblastní archiv v Praze, *Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949), matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú.* Hradešín, inv. č. 10 a 18, ebadatelna.soapraha.cz.
- Státní oblastní archiv v Praze, *Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949), matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú.* Sluštice, inv. č. 1 a 6, ebadatelna.soapraha.cz.
- Státní oblastní archiv v Praze, *Sbírka matrik matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949), matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú.* Tuklaty, inv. č. 6, 7 a 9, ebadatelna.soapraha.cz.

Sekundární prameny / Secondary sources

- Bláhová, M. 2001. *Historická chronologie*. Praha: Libri.
- Brož, O. – Sommer, V. (eds.). 1929. *Úvaly jindy a nyní*. Úvaly: Místní školní rada.
- Bůžek, V. – Král, P. (eds.). 2007. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo.
- Cerman, M. – Maur, E. 2000. Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750. *Český časopis historický*, 98, 759–760.
- Dokoupil, L. et al. 1999. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Dušek, L. 1985. Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850: Historickodemografická studie. *Ústecký sborník historický*, 143–239.
- Dušková, S. 2000. Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. *Historická demografie*, 24, 109–162.
- Fialová, L. 1996. Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století. In Pešek, J. – Ledvinka, V. (eds.), *Žena v dějinách Prahy*, 175–184. Praha: Scriptorium.
- Fialová, L. 1997. Sňatečnost obyvatelstva v Českých zemích v 19. století. *Studie k sociálním dějinám 19. století 7/I*, 45–58.
- Fialová, L. 1987. Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století. *Historická demografie*, 12, 207–224.
- Fialová, L. et al. 1998. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá Fronta.
- Gruulich, J. 2000. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie*, 24, 49–82.
- Haasová, M. (ed.). 1952. *Berní rula svazek 18. Kraj Kouřimský I*. Praha: SPN.
- Hajnal, J. 1965. European marriage patterns in perspective. In Glass, V. – Eversley D. E. C. (eds.), *Population in History: Essays in Historical Demography*, s. 101–143, London: Aldine Publishing Company.
- Hajnal, J. 1982. Two Kinds of Preindustrial Household Formation System, *Population and Development Review*, 8, 449–494.

- Henry, L. 1980. *Technique d'analyse en démographie historique*. Paris: l'Institut national d'études démographiques.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011, https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatele-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015 (13. 4. 2023).
- Horský, J. – Seligová, M. 1996. *Rodina našich předků*. Praha: NLN.
- Hosák, L. 2004. *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha: Academia.
- Hradecká, V. *Matriky v průběhu staletí*, <http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/> (13. 4. 2023).
- Janáková Kuprová, B. 2020. *Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec od poloviny 18. do konce 19. století. Poznátky získané propojením tradičních a pokročilých metod historické demografie a metod historické sociologie*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- Jirásková, Š. 2012. Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice v letech 1790–1899. *Historická demografie*, 36, 65–113.
- Kaloušková, V. 2006. Demografický vývoj farnosti Ločenice v letech 1784–1900. *Historická demografie*, 30, 67–143.
- Kárníková, L. 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích v letech 1754–1914*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. 1995. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck.
- Klabouch, J. 1962. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis.
- Krausová, V. 2011. Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století. *Historická demografie*, 35, 45–82.
- Kuča, K. 2008. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 7*. Praha: Libri.
- Kuprová, B. 2013. *Vývoj obyvatelstva na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- Kuprová, R. 2010. *Obraz rustikální zástavby škvoreckého panství na podkladě písemných pramenů 18. století*. Diplomová práce. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta.
- Laslett, P. 1977. Characteristics of the Western Family Considered Over Time. *Journal of Family History*, 2, 89–115.
- Laslett, P. – Wall, R. (eds.). 1972. *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leeuwen, M. H. D. van – Maas, I. – Miles, A. 2002. *HISCO: Historical International Standard Classification of Occupations*. Leuven: Leuven University Press.
- Lenderová, M. – Kopiczková, B. – Burešová, J. – Maur, E. (eds.). 2008. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN.
- Lenderová, M. – Rýdl, K. 2006. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Lipovský, R. – Zatloukal, P. 2020. Vývoj sňatečnosti na Jesenícku se zvláštním zřetelem k městu Jeseník v 19. století. *Historická demografie*, 44, 49–91.
- Maur, E. 1972. Vývoj matričního zápisu v Čechách. *Historická demografie*, 6, 40–58.
- Maur, E. 1978. *Základy historické demografie*. Praha: SPN.
- Maur, E. 2010. Dějiny rodiny v české historiografii. In Velková, A. – Maur, E. (eds.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, 9–22, Praha: AUC Phil. et His.
- Palacký, F. 1848. *Popis království Českého*. Praha: J. G. Kalve.

- Polní hospodář*. 1865. In Posel z Prahy. Kalendář zábavný a poučný na obyčejný rok 1865. Praha. <https://kalendar.beda.cz/> (17. 3. 2023).
- Poulová, M. 2006. Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století. *Historická demografie*, 30, 195–218.
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*. 1978. Praha: Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů.
- Sedláček, A. 1998. *Hrady, zámky a tvrze království Českého 15*. Praha: Argo.
- Schaller, J. 1788. *Topographie des Königreichs Böhmen*. Prag und Wien: Schönfeldschen Handlung.
- Schelleová, I. – Schelle, K. 1993. *Civilní kodexy 1811–1950–1964*. Brno: Masarykova univerzita.
- Skořepová, M. 2011. Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání). *Historická demografie*, 35, 1–31.
- Sommer, J. G. 1844. *Das Königreich Böhmen 12, Kourřimer Kreis*. Prag: Friedrich Ehrlich.
- Srb, V. 2004. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Carolinum.
- Šikulová, A. 2010. Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914). *Historická demografie*, 24, 114–175.
- Šubrtová, A. 2006. *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*. Praha: Acta demographica.
- Vaňková, M. 2006. Demografický vývoj Žitenic v 19. století. *Historická demografie*, 30, 145–194.
- Velková, A. 2007. Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In Vojáček, M. (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*, 321–340. Praha: Scriptorium.
- Výměnek či výminek?*. 1919. Naše řeč, 3, 187–188.

